

Luovat menetelmät osana rikosseuraamustyötä

– työntekijöiden kokemuksia

Kristiina Ala-Vannesluoma

Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön pro gradu –tutkielma
Maaliskuu 2018

Kuva 1. Juha Lavonen, 2013

Taide koskettaa meitä. Musiikki saa meidät liikkumaan ja laulamaan, maalaus voi häiritä tai haastaa meitä. Joku runo voi saada meidät tunteelliseksi ja purskahtamaan itkuun.

(Hartley & Payne 2008, 14.)

Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

KRISTIINA ALA-VANNESLUOMA:

Luovat menetelmät osana rikosseuraamustyötä – työntekijöiden kokemuksia

Pro gradu –tutkielma, iv + 67 sivua, 3 liitesivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Tarja Pösö

Maaliskuu 2018

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla
Tampereen laatuvaatimusten mukaisesti.

Tutkielman tavoitteena oli selvittää, miten luovat menetelmät Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden mukaan vaikuttivat asiakkaan henkilökohtaiseen muutosprosessiin, kuten rikoksista irrottautumiseen, ja miten työntekijät ovat kokeneet luovien menetelmien vaikutuksen vuorovaikutukseen ja yleensä työskentelyyn asiakkaiden kanssa.

Tutkielma on laadullinen tutkimus, jonka metodina käytetään strukturoitua haastattelua, jota analysoidaan sisällönanalyysin avulla. Teoreettisena viitekehyksenä on fenomenologia, joka kuvaa haastateltavien aitoja kokemuksia. Tutkielmassa keskitytään työntekijöiden kokemuksiin luovien menetelmien käytöstä ja vaikutuksista. Tutkielmaan osallistui yhteensä seitsemän rikosseuraamusalan työntekijää, joista neljä olivat rikosseuraamustyöntekijöitä ja kolme ohjaajia.

Kaikilla haastatelluilla on kokemusta ja kiinnostusta jonkin luovan menetelmän käytöstä asiakkaiden kohtaamistilanteissa. Kiinnostus luoviin menetelmiin voi vaikuttaa tutkimustulokseen positiivisena näkemyksenä kyseisistä menetelmistä. Koska luoviin menetelmiin osallistuminen on asiakkaille vapaaehtoista, se vaikuttaa myös siihen, että työntekijöiden kokemukset ovat pääasiassa myönteisiä. Tutkimustulokset voivat painottaa kuvaa siitä, mitä luovien menetelmien käyttö olisi parhaimmillaan.

Haastattelujen tulosten perusteella luovat menetelmät täydentävät hyvin niin Rikosseuraamuslaitoksen työtoimintaa kuin yksilötasolla tapahtuvaa asiakas- ja ohjelmatyötä. Luovien menetelmien vaikutukset asiakkaan henkilökohtaiseen muutosprosessiin kiteytyivät kahteen pääteemaan: asiakkaiden vuorovaikutustaitojen kehittymiseen ja itsetunnon vahvistumiseen. Työntekijät kokivat asiakkaiden kanssa työskentelyn saavuttavan luottamuksellisen ja vapaamman kommunikoinnin tason käytettäessä luovia menetelmiä.

Johtopäätöksenä on, että luovat menetelmät tukevat Rikosseuraamuslaitoksen asiakastyötä. Luovat menetelmät antavat asiakkaille uusia keinoja ilmaista itseään. Tämä taas tuottaa työntekijälle enemmän mahdollisuuksia, esimerkiksi vaikuttaa asiakkaiden uusintarikollisuusriskiin. Rikosseuraamuslaitoksen kannattaisi panostaa henkilökunnan koulutukseen luoviin menetelmiin, jotta luovia menetelmiä voitaisiin tarjota tasapuolisesti kaikille asiakkaille.

Avainsanat: luovat menetelmät, vuorovaikutus, muutostyö, rikosseuraamustyö

University of Tampere
School of Social Sciences and Humanities

KRISTIINA ALA-VANNESLUOMA:

Creative methods as a part of the work with offenders – employee experiences

Master's Thesis, iv + 67 pages., 3 appendix pages

Faculty of Social Science

Social Work Supervisor: Tarja Pösö

March 2018

This Master's Thesis has been verified with Turnitin OriginalityCheck programme in accordance with Tampere University quality policy.

The purpose of this thesis was to find out how Criminal Sanctions Agency employees, who work as social workers or in similar roles, think that the creative methods used in their work with offenders affect the offenders' personal processes of change, such as desistance from crime, and how the employees feel these creative methods affect their interaction with the offenders and their work with clients in general.

The research method was a qualitative study based on conducting a structured interview and its content analysis. The theoretical framework behind the study is phenomenology which describes the interviewees' actual personal experiences. This thesis focuses on the employee experiences of the use and impact of creative methods. In total, seven Criminal Sanctions Agency employees participated in the study. Four of them were criminal sanctions officials, and three were counsellors.

All interviewees have both experiences with and an interest in using creative methods in their encounters with the offenders. Having a personal interest in creative methods may affect the result of the study because of the subjects' positive attitude towards the methods. The fact that the offenders' participation in any creative methods is voluntary may also be a factor in the positive experience of the employee. The results of this study may reflect what the use of creative methods might be at its best.

Based on the interviews, creative methods complement well the Criminal Sanctions Agency's work in general, as well as client and programme work on an individual level. The main benefits of creative methods to the offender's personal change process were mainly found in two categories: the offenders being able to better develop their interpersonal skills, and the offenders gaining more self-confidence. Employees felt that a greater level of trust and free communication was achieved when creative methods were used.

The conclusion is that using creative methods supports the Criminal Sanctions Agency officials' work with offenders. The methods provide the offenders new ways to express themselves. This in turn brings more opportunities for the employee to get involved and have an impact on the offender's risk of reoffending. The Criminal Sanctions Agency should place more focus on training its personnel in the use of creative methods so that these methods could be offered equally to all offenders.

Keywords: creative methods, interaction, change processes, work with offenders

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Rikosseuraamusala Suomessa	4
2.1 Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunta ja toimintaympäristöt.....	6
2.2 Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaat.....	9
3 Luovat menetelmät ja vuorovaikutus muutostyössä.....	11
3.1 Luovat menetelmät asiakastyössä.....	11
3.2 Vuorovaikutus luovissa menetelmissä.....	13
3.3 Muutostyöskentely.....	16
4 Tutkimusasetelma.....	21
4.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset	21
4.2 Tutkielman aineisto	21
4.3 Analyysin toteutus	22
5 Luovat menetelmät ja niiden vaikutukset rikosseuraamustyössä	25
5.1 Luovat menetelmät rikosseuraamustyössä	25
5.2 Luovien menetelmien käyttö rikosseuraamustyössä	34
5.3 Luovien menetelmien vaikutus vuorovaikutukseen asiakas-työntekijäsuhteessa.....	46
5.4 Luovat menetelmät asiakkaan muutosprosessissa.....	50
6 Johtopäätökset ja pohdinta	56
6.1 Johtopäätökset.....	56
6.2 Ajatuksia luovien menetelmien sovellusmahdollisuuksista.....	59
6.3 Tutkimusprosessin ja ammatillisen kasvun pohdinta.....	60
Lähteet.....	62
Lista kuvista ja taulukosta.....	66
Liitteet.....	67

1. Johdanto

Rikosseuraamustyössä huolehditaan vankeusrangaistusten, tutkintavankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta. Rangaistuksen täytäntöönpanossa asiakkaiden kanssa työskentelyyn käytetään monenlaisia menetelmiä ja ohjelmia. Nämä toiminnot perustuvat vuorovaikutukseen. Ohjelmien toteuttamisessa asiakkaalta odotetaan kommunikaatiokykyä niin sanallisesti kuin kirjallisestikin. Kuitenkaan monet asiakkaista eivät pysty ilmaisemaan itseään näillä tavoitelluilla keinoilla vaan he tarvitsevat erilaista lähestymistapaa elämäntilanteeseensa ja ajattelutapoihinsa. Luovien menetelmien avulla voidaan kohdata ihminen sanattomasti ja hänen oman tahtinsa mukaan. Luovia menetelmiä rikosseuraamustyössä ovat esimerkiksi musiikki, valokuvaus, draama ja kuvataide. Luovien menetelmien käyttöön rikosseuraamusalalla vaikuttavat erilaiset projektirahoitukset, työntekijöiden ammattiosaaminen luovilta aloilta ja heidän oma kiinnostus, joten luovien menetelmien käyttö ei ole kaikkien asiakkaiden saatavilla.

Tutkielmani sijoittuu suomalaiseen rangaistusjärjestelmään. Laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta (400/2015) korostaa muutostyötä. Lain toisessa pykälässä sanotaan: *”Yhdyskuntaseuraamuksen tavoitteena on rangaistuksen täytäntöönpanon aikana tukea tuomittua hänen sosiaalisen selviytymisensä edistämiseksi ja lisätä hänen valmiuksiaan elää rikoksetonta elämää.”* Vankeuslaissa (767/2005, 2§) on samansuuntainen tavoite: *”Vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan [--].”* Näiden lakipykälien innoittamana olen asettanut tutkielmalleni kaksi pääkysymystä:

1. Miten luovat menetelmät työntekijöiden kokemuksen mukaan vaikuttavat asiakkaan henkilökohtaiseen muutosprosessiin?
2. Miten työntekijät ovat kokeneet luovien menetelmien vaikuttavan omaan työskentelyyn asiakkaiden kanssa?

Haastateltavikseni olen valinnut rikosseuraamusalan työntekijät, jotka ovat käyttäneet luovia menetelmiä. Päädyin tutkimaan työntekijöiden kokemuksia, koska he pystyvät kertomaan kokemuksensa perusteella useista erilaisista luovista toimintamalleista ja he osaavat myös

rinnalla kulkijoina tarvittaessa etääntyä asiakkaan muutosprosessista ja arvioida sitä. Tutkimusmenetelmänäni on henkilöhaastattelut. Tutkielmassa on haastateltu seitsemää Rikosseuraamuslaitoksen työntekijää, jotka ovat käyttäneet luovia menetelmiä. Haastatteluaineistoa analysoin sisällönanalyysin avulla. Siinä aineistoa luokitellaan tutkimuksen näkökulman kautta ja etsitään yhtäläisyyksiä, joista voi lopuksi vetää johtopäätöksiä (Schreier 2012.) Kattavana metodologiana sisällön tarkastelussa on fenomenologia. Fenomenologisessa tarkastelussa keskitytään haastateltavien aitoon kokemukseen ja kuvataan se juuri sellaisena kuin se on (Varto 1992 & 2001, 133).

Tehtäviini rikosseuraamustyön urani aikana on kuulunut yhdyskuntaseuraamustoimistossa vapaudessa suoritettavien rangaistuksien täytäntöönpanoa sekä vankilassa sosiaalityötä, koevapauden ja yleensä vapautumisen valmistelua. Pidän työni painopisteenä asiakkaan kohtaamista ja sitä kautta heidän tukemistaan rangaistuksen suorittamiseen ja mutkattomampaan sopeutumiseen takaisin yhteiskuntaan. Minua on aina kiinnostanut erilaisten luovien menetelmien käyttö asiakkaan kohtaamisessa, koska asiakas on usein aidoimmillaan saadessaan tehdä jotain käsillään tai muuten ilmaistessaan itseään. Käytän työssäni useimmiten LogoArt- taideterapiaohjausta. Siinä käytetään hyväksi logoterapeuttista näkemystä elämän tarkoituksellisuudesta. LogoArtissa on vahvana käsitys muutoksen mahdollisuudesta jokaisen ihmisen elämässä. Maalaus vesivärein märälle paperille, saven muotoilu ja muotopiirustus auttavat asiakasta luomaan uusia näkökulmia käsiteltävään asiaan. Mitään vastauksia ei anneta asiakkaalle valmiina vaan häntä ohjataan kysymyksin löytämään ne itse. (Pystynen 2006, 19, 73.)

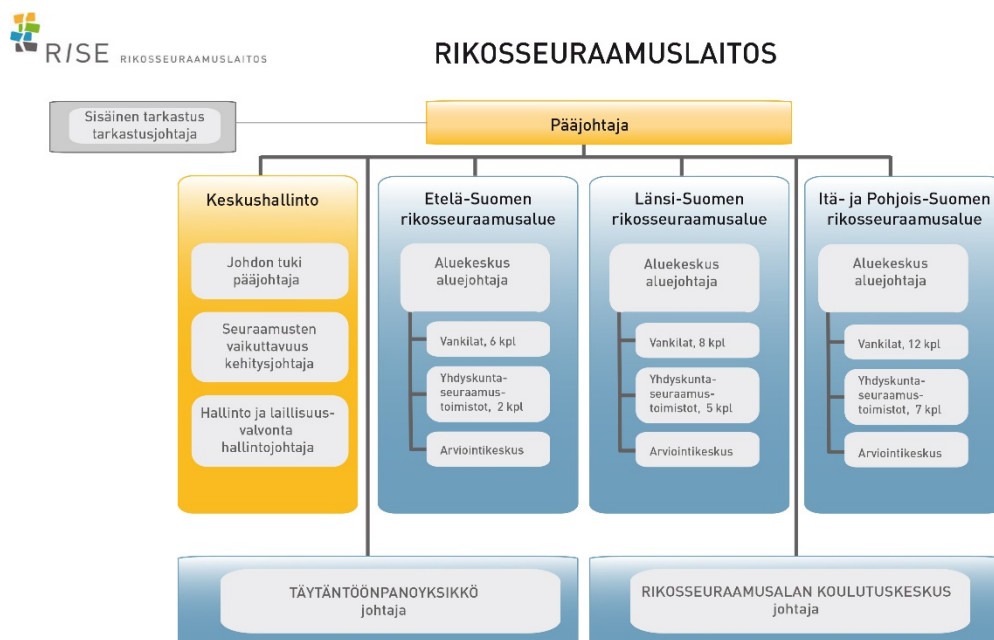
Kokemukseni mukaan luovien menetelmien käyttö antaa asiakkaalle väylän oman itsen tunnustamiseen ja ihmisarvon löytämiseen. Esimerkiksi maalaamisesta saa onnistumisen kokemuksia. Jokainen ihminen kaipaa myös hyväksyntää, jota rikoksiin syyllistyneet harvoin kokevat aidosti saavan. Luovissa menetelmissä jokainen on mestari ja hyväksytty omana itsenään. Luovien menetelmien käytössä olen huomannut, kuinka kontaktin luominen asiakkaaseen on helpompaa. Yhdessä puuhailu saa myös asiakkaan tuottamaan enemmän puhetta, kun ei istuta jäykästi vastakkain toimistopöydän molemmin puolin.

Tutkielmassani, johdantoluvun jälkeen, luku kaksi esittelee rikosseuraamusalaa Suomessa. Luvussa kolme olen selvittänyt teoriataustaksi tutkimuksia luovien menetelmien käytöstä rikosseuraamusalalla ja hoitotyössä, vuorovaikutuksesta ja muutostyöskentelystä. Luvussa

neljä kerron tarkemmin tutkimusasetelmasta eli tutkimusongelmasta ja tutkimuskysymyksistä sekä aineistosta ja sen analyysistä. Kiinnitän myös huomiota tutkielman luotettavuuteen ja eettisyyden arviointiin. Luvussa viisi esittelen tuloksia: työntekijöiden kokemuksista luovista menetelmistä asiakkaan muutostyöskentelyssä Rikosseuraamuslaitoksella. Luku kuusi esittelee tutkielman johtopäätökset ja pohdinnan. Siinä kertaan tiivistetysti tutkimuksen tulokset, tutkimustehtävän sekä esitän johtopäätöksiä ja tulevaisuudennäkymiä.

2 Rikosseuraamusala Suomessa

Rikosseuraamuslaitos (jatkossa RISE) kuuluu oikeusministeriön hallinnonalaan. RISE:n toiminnasta säädetään Laissa Rikosseuraamuslaitoksesta ja asetuksessa Rikosseuraamuslaitoksesta. (RISE 2017a.) RISE:n organisaatioon kuuluu keskushallintoyksikkö, jonka tehtävänä on toimia johdon tukena, edustaa hallintoa ja seuraamusten laillisuutta sekä seurata toiminnan vaikuttavuutta. Keskushallintoyksikössä ovat myös sisäisen tarkastuksen toimijat. Rikosseuraamusalueita Suomessa on kolme. Niissä toimivat aluehallinto ja oma arviointiyksikkö. Näiden lisäksi RISE:n organisaatioon kuuluvat täytäntöönpanoyksikkö ja Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Täytäntöönpanoyksikössä huolehditaan vankeuden, tutkintavankeuden ja valvontarangaistuksen ajallisen keston oikeellisuudesta. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus tuottaa rikosseuraamusalan ammattikoulutusta ja täydennyskoulutusta. (Kuva 1, RISE 2017b.)

Kuva 2. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatio (RISE organisaatio 2017b).

Tärkeänä tehtävänä RISE:llä on omalta osaltaan vaikuttaa yhteiskunnan turvallisuuteen. RISE:n perustehtävänä on huolehtia vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta ja tutkintavankeuden toimeenpanosta. (RISE 2017a.) Vankeusrangaistuksista huolehtivat vankilat ja yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanosta

yhdyskuntaseuraamustoimistot. Vankeusrangaistuksia ovat esimerkiksi tutkintavankeus, määräaikainen ja elinkautinen vankeus. Vankilat jakautuvat turvallisuuden mukaan suljettuihin ja avovankiloihin. (RISE 2015a.) Yhdyskuntaseuraamuksia ovat yhdyskuntapalvelu, ehdollisen vapauden valvonta, ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta, valvontarangaistus ja nuorisorangaistus. (RISE 2015b.)

Rikosseuraamuslaitos noudattaa strategiansa mukaan yhteiskunnassa yleisestikin tärkeinä pidettyjä arvoja: oikeudenmukaisuutta ja ihmisarvon kunnioittamista. Lisäksi RISE:n ohjenuorana on käsitys ihmisen kyvystä muuttua ja kasvaa. Uusintarikollisuuden ehkäisy ja syrjäytymiskehityksen katkaisu ovat tärkeitä rikosseuraamustyön tavoitteita. (RISE 2017c.)

Tavoitteisiin päästäkseen RISE tukee asiakkaita rangaistuksen aikana kehittämään valmiuksiaan rikoksettomaan elämään. Tätä toteutetaan muun muassa koulutuksella vankiloissa ja erilaisilla yksilö- ja ryhmäohjelmatoilla sekä henkilökohtaisilla keskusteluilla ja ohjauksella. (RISE 2017a.) Rikosseuraamuslaitoksella on kehitetty erilaista ohjelmatyötä tukemaan asiakkaan muutosta kohti rikoksetonta tulevaisuutta. Ohjelmatyö jakautuu motivoiviin ja vaikuttavuusohjelmiin. Niissä pyritään keskustelun ja strukturoitujen työskentelymuotojen kautta vaikuttamaan asiakkaan tilanteeseen. (RISE 2013.)

RISE on viime vuosina panostanut vapaudessa suoritettaviin rangaistuksiin, millä haetaan asiakkaiden helpompaa sopeutumista yhteiskuntaan sekä rangaistusten parempaa vaikuttavuutta. Avoimemmat rikosseuraamukset, kuten yhdyskuntapalvelu ja valvontarangaistus sekä vankilasta vapautuminen koevapauden kautta, ovat Rikosseuraamuslaitoksen vuoden 2015 tilinpäätöksen (2016) mukaan edullisempia ja vaikuttavampia vankilassa suoritettavaan rangaistukseen verrattuna. Vaikuttavuutta mitataan esimerkiksi uusintarikollisuuden määrää tarkkailemalla.

Vuoden 2016 alusta asti on ollut käynnissä kaksivuotinen Lähityö-hanke. Hankkeessa pyritään lisäämään vuorovaikutusta niin työntekijöiden ja asiakkaiden välillä kuin eri työntekijäryhmienkin välillä. Tavoitteena on myös lisätä asiakkaiden osallistumista erilaisiin toimintoihin. (RISE 2017d.) Tällainen toimintamalli antaa mahdollisuuksia luoville menetelmille ja avoimemman vuorovaikutuksen lisääntymiseen.

2.1 Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunta ja toimintaympäristöt

RISE:n työntekijöiden kelpoisuusehdot on määritelty Valtioneuvoston asetuksessa rikosseuraamuslaitoksesta (1108/2009). Sen 13. pykälän mukaan esimerkiksi rikosseuraamusesimieheltä, erityisohjaajalta ja rikosseuraamustyöntekijältä vaaditaan korkeakoulututkinto. Juuri nämä työntekijäryhmät tekevät suurimman osan vankilan ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen sosiaalityöstä, kuten tukemisen asiakkaiden toimeentuloasioiden, perheasioiden, päihdeongelmien ja asuntoasioiden hoitamisessa. Erittäin tärkeää on yhteistyö asiakkaiden kotikuntien sosiaalityöntekijöiden ja erilaisten kuntoutuslaitosten sosiaalityöntekijöiden kanssa. Pääasiassa vankiloissa toimivien ohjaajien kelpoisuutta ei edellä mainitussa Valtioneuvoston asetuksessa erikseen säädelä. Tutustuessani alan työpaikkailmoitusten kelpoisuusvaatimuksiin niissä odotettiin hakijalta soveltuvaa koulutusta ja työkokemusta.

Tässä tutkielmassa haastatellaan työntekijöitä Kylmäkosken ja Vilppulan vankilasta sekä Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimistosta. Kylmäkosken vankila on suljettu vankila, jossa rangaistustaan suorittaa vuosittain noin 113 vankeus-, tutkinta- ja sakkovankia. Vankilassa vangit voivat osallistua työtoimintaan, koulutukseen, päihde- tai muuhun kuntoutukseen tai toimintaohjelmiin. Vangeille on järjestetty terveydenhuolto. Vapaa-ajalla vangit voivat harrastaa etenkin liikuntaa. Vankilassa vierailee myös ulkopuolisia ryhmänvetäjiä kuten SPR. Suljetussa vankilassa sukulaisten ja tuttavien tapaamiset ovat lauantaisin ja sunnuntaisin ja kestävät 45 minuuttia. Tapaaminen pitää varata etukäteen henkilökunnalta. Erikseen määrätyillä edellytyksillä vangeilla on mahdollisuus valvomattomaan perhetapaamiseen. (Portti vapauteen a.) Luovien menetelmien tarjoamisessa on omat etunsa juuri suljetussa ympäristössä. Vangit ovat aina paikalla. Vankiloissa terveydenhuolto arvioi asiakkaiden työkykyä. Jos työkyky arvioidaan heikoksi, silloin luoviin menetelmiin osallistuminenkaan on harvoin todellinen vaihtoehto. Osa vangeista pääsee myös työtehtävien lomassa näkemään luovien menetelmien käyttöä. Se taas voi innostaa itsekin kokeilemaan kyseistä menetelmää.

Vilppulan vankila on niin kutsuttu avovankila. Se tarkoittaa sitä, että vankilassa on suljettua vankilaa vapaammat olot. Vanki voi käydä esimerkiksi töissä tai opiskelemassa vankilan ulkopuolella ja asuminen on itsenäistä soluasumista eikä aitoja vankila-alueen ympärillä ole. Vangeilla on matkapuhelimet, jotka ovat käytössä ilta-aikaan. Avolaitoksessa on myös terveydenhuoltopalvelut. Vangeilta edellytetään aktiivista henkilökohtaisen

kuntoutumissuunnitelman noudattamista. Vilppulan vankilassa järjestetään ammattikoulutusta esimerkiksi rakennus-, catering-, metalli- ja puualalla. Vangit osallistuvat joko töihin tai opiskeluun. Vilppulan vankila tarjoaa useita harrastusmahdollisuuksia eri liikuntalajeista puu- ja metalliaskarteluun. Avolaitoksessakin on ennalta sovittuja valvottuja tapaamisia sukulaisten ja ystävien kanssa lauantaisin ja sunnuntaisin. Näiden lisäksi on mahdollisuus saada perhetapaamisia. Ne tarkoittavat asiakkaan ydinperheen yön yli kestäviä tapaamisia, joita voi olla noin seitsemän päivää kuukaudessa. (Portti vapauteen b.)

Omassa työpaikassani Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimistossa asiakkaat otetaan vastaan pääsääntöisesti erillisissä vastaanottohuoneissa. Tapaaminen voidaan järjestää myös erikseen sovitussa paikassa, palveluohjauksen myötä esimerkiksi sosiaalityöntekijän vastaanotolla, yhdyskuntapalvelupaikalla tai toisinaan työntekijät tekevät työparina kotikäyntejä. Asiakkuus saattaa kestää vain yhden tapaamiskerran (esimerkiksi seuraamusselvityslausunnon tai vankilaan sijoitteluesityksen tekeminen) tai sitten useamman vuoden (ehdonalaisen vapauden valvonta, useammat perättäiset rangaistukset). Yhdyskuntaseuraamustoimistossa asiakkailla on mahdollisuus osallistua halukkuutensa mukaan osittain samoihin toimintaohjelmiin kuin vankiloissakin. Yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaat saattavat olla fyysiseltä tai psyykkiseltä terveydeltään huonossa kunnossa saapuessaan tapaamisiin. Työntekijän tulee tällöin olla valveutunut ja ohjata asiakas oikeiden palveluiden piiriin.

Pirkanmaan rikosseuraamusalueen toimipisteistä löytyy pelkästään luoviin menetelmiin keskittyviä tiloja ainoastaan vankiloiden harrastetiloista. Tällaisia tiloja ovat esimerkiksi puunveistoverstas ja musiikkihuone. Alueen vankiloihin verrattuna yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakastilat muun muassa kokolattiamattoineen soveltuvat huonosti joidenkin luovien menetelmien, kuten maalaus- ja savitöiden toteuttamiseen, materiaalien sotkeutumisvaaran vuoksi. RISE:n oman kuntouttavan ohjelmatoiminnan tarjoamiseen RISE:n tilat sopivat mainiosti, koska ohjelmatoimintaan tarvitaan yleensä rauhallinen toimisto keskustelua varten.

Asiakkaille järjestettävä luova ja kuntouttava toiminta voi tapahtua myös RISE:n omien tilojen ulkopuolella. RISE solmi maaliskuussa 2017 kolmen vuoden sopimuksen kahden yhdistyksen kanssa taidetoiminnan järjestämisestä vankiloissa. Yhdistykset järjestävät kuvataide- ja teatteritoimintaa kaikkien kolmen rikosseuraamusalueen vankiloissa. Taidetoiminnalla pyritään lisäämään vankien aktiivisuutta ja vuorovaikutusta työntekijöiden ja vankien välillä

sekä osallistumista ympäröivään yhteiskuntaan. RISE:n artikkelissa todetaan, että taide ja kulttuuri vaikuttavat positiivisesti ihmisen terveyteen ja hyvinvointiin. Vankien kanssa työskennellessä on huomattu myös taiteen ja kulttuurin edut harjoiteltaessa ryhmässä toimimista, tunteiden käsittelyä ja keskittymistä. Yksi merkittävä hyöty on ollut passiivisten vankien, joiden ryhmiin osallistuminen on ollut vähäistä, saaminen taiteen avulla mukaan toimintaan. (RISE, 2017e.)

Luontoon liittyvä Green care -toiminta on kasvattamassa suosiotaan sekä vankiloissa että yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Green care -toiminta tarkoittaa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan ”luontoon tukeutuvien menetelmien ammatillista, vastuullista ja tavoitteellista hyödyntämistä hyvinvointipalvelujen tuottamisessa.” Green care -toiminta tapahtuu yleensä luonnossa, mutta myös laitosympäristössä sen toteuttaminen onnistuu. Green care -toiminnan hyvät vaikutukset syntyvät voimaantumisen, osallisuuden ja kokemuksellisuuden kautta. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.)

Pirkanmaan rikosseuraamusalueella Green care -toimintaa on käytetty esimerkiksi Vilppulan vankilassa perustamalla vangeille oma puutarhapalsta, jossa he ovat voineet itse kasvattaa laatikoissa vihanneksia ja juureksia. Vankien ohjauksesta on vastannut yksi puutarhanhoidosta kiinnostunut vartija. Vuonna 2017 Green care -toimintaa järjestettiin ensimmäistä kertaa myös Tampereen yhdyskuntaseuraamustoitossa. Toimintamuodoiksi valikoitui islanninhevosilla ratsastaminen ja luontoretki Seitsemisen luonnonpuistoon. Leena Löfin (2017) kirjoittamassa loppuraportissa palaute yhdyskuntaseuraamustoimiston Green care -toiminnasta oli positiivista niin asiakkaiden kuin työntekijöidenkin näkökulmasta. Hän kertoo, että toiminta suunniteltiin alun perin asiakkaille, mutta se toikin mukanaan lisäarvoa myös työntekijöille. Haastateltujen työntekijöiden mukaan Green care -toiminta lisäsi työntekijän työhyvinvointia, rentoutti, antoi virikkeitä ja toi uusia näkökulmia ja toimintamalleja.

Kolmantena esimerkkinä RISE:n tilojen ulkopuolella toteutettavasta asiakkaille suunnatusta toiminnasta on Martta-järjestön järjestämät Arki sujuvaksi -kurssit. Kursseilla opetellaan pääasiassa ruuanlaittoa, mutta samalla myös ruuan valmistuksen suunnittelua, oman hyvinvoinnin huomioimista ja taloudellista suunnittelua. Vankiloissa Marttojen kurssi voidaan järjestää vankilan tiloissa, mutta yhdyskuntaseuraamustoitossa kurssi järjestetään erikseen varatuissa lainatiloissa. (RISE 2010.) Kylmäkosken vankilassa järjestetään myös oman henkilökunnan ohjaamaa ruuanlaiton valmistusta.

2.2 Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaat

Suomessa oli 1.5.2016 rikosseuraamusasiakkaita yhteensä 6331 henkilöä. Asiakkaat jakautuvat lähes tasan kaikkien kolmen rikosseuraamusalueen kesken. Suurimman asiakasryhmän muodostavat yhdyskuntaseuraamustoimistojen asiakkaat 3175 henkilömäärällään. Lähes tasoihin ylsi kuitenkin vankilukukin eli 3156 henkilöä eli käytännössä avoseuraamuksissa ja vankiloissa oli käytännössä yhtä paljon asiakkaita. Taulukossa 1. on esitetty tarkemmat lukumäärät eri asiakasryhmille rikosseuraamusalueittain. (RISE 2016a).

	vankeus- vangit	sakko- vangit	tutkinta- vangit	valvonta- rangaistus	yhdys- kunta- palvelu	ehdon- alainen vapaus	ehdoll. rang. nuort. valv.	nuoriso- rangaist.	YHT.
ESRA	808	18	289	5	324	419	263	5	2131
IPRA	847	14	156	18	441	300	272	3	2051
LSRA	843	22	159	25	413	375	311	1	2149
Yhteensä	2498	54	604	48	1178	1094	846	9	6331
V. 2015	2513	42	580	48	1229	1067	800	11	6290

Taulukko 1. Rikosseuraamusasiakkaat seuraamuksittain 1.5.2016 (RISE 2016a).

Matti Joukamaa (2010, 68–76) on työryhmänsä kanssa tutkinut RISE:n asiakkaiden terveyttä, työkykyä ja hoidon tarvetta. Asiakkaiden kerrotaan olevan suurimmaksi osaksi nuoria tai keski-ikäisiä ja heidän arvioidaan kuuluvan useimmiten alimpiin sosiaaliryhmiin. Tätä tutkijat perustelevat asiakkaiden vähäisellä koulutuksella ja työkokemuksella. Raportissaan he toteavat asiakkaiden olevan muuhun väestöön verrattuna sairaampia. Asiakkailla esiintyy mielenterveyden ongelmia kuten epäsosiaalista persoonallisuutta ja tunne-elämältään epävakautta persoonallisuutta. Asiakkailla päihdeongelmat ovat huomattavasti yleisempiä kuin muussa väestössä, eniten on alkoholi- ja amfetamiiniriippuvuutta. Siten myös esimerkiksi maksatulehdus ja C-hepatiitti ovat RISE:n asiakkailla yleisiä. Raportin mukaan asiakkailla on lisäksi paljon fyysisiä sairauksia. Lääkärien tutkimusten mukaan vain puolet RISE:n asiakkaista on työkykyisiä, yhden kolmanneksen työkyky on alentunut ja viidennes asiakkaista on täysin työkyvyttömiä.

Anne Taali, Karoliina Taruvuori ja Vuokko Karsikas (2010 b, 5, 19–22) ovat tutkineet RISE:n asiakkaiden arjen taitojen hallintaa kyselyllä RISE:n työntekijöille. Vastausten perusteella he jakoivat asiakkaat 1) heikosti selviytyvien 2) jotenkuten selviytyvien 3) jokseenkin normaalisti selviytyvien ryhmiin. Tulokset tässä tutkimuksessa ovat suuntaa-antavia, koska yhtenäistä arviointikriteeristöä ei ollut. Loppupäätelminä tutkijat esittivät, että avovankiloissa ja yhdyskuntaseuraamuksissa olevat asiakkaat vaikuttavat kuuluvan jotenkuten selviytyvien ja jokseenkin normaalisti selviytyvien ryhmiin. Vankiloissakin heikosti arjen taidoissa selviytyviä oli vain kolmannes vangeista.

Sasu Tyni tuo väitöskirjassaan vuodelta 2015 esiin, että esimerkiksi vankiloissa yli puolet ajasta asiakkaat viettävät toimeettomana ilman kuntoutusta tai työtä. Kuntoutustoimenpiteiden kohdentaminen on vaikeaa eikä niiden vaikuttavuutta voida selkeästi osoittaa. Kuitenkin Tynin tutkimus tuo esille, että yhdenkin asiakkaan rikosten teon lopettaminen tuo yhteiskunnalle isoja rahallisia säästöjä. (Mt., 15.) Rikosseuraamukset maksavat yhteiskunnalle 13 eurosta (yhdyskuntapalvelu) 215 euroon (vankeusrangaistus) päivässä asiakasta kohden laskettuina. Vuonna 2010 suoraan vankilasta vapautuneista 50 prosenttia palasi takaisin vankilaan. (RISE 2016b.)

3 Luovat menetelmät ja vuorovaikutus muutostyössä

Luovuudella on monta määritelmää. Mary Brown (2002) on tehnyt ytimekkään yhteenvedon: luovuudella on yhteys muutokseen, pyrkimys etenemiseen ja se on jotain perustavanlaatuaista hyvää, inhimillistä. Luovassa toiminnassa syntyy aina jotakin uutta, tekijälleenkin yllättävää. Luovuuden avulla voi ymmärtää menneisyyden tapahtumia, luoda tulevaisuutta tai työstää asioita, joita ei muuten pysty selittämään. (Karkkulainen, Ala-Vannesluoma, Pirhonen, Kastu, Airaksinen & Laajasalo 2015, 10.)

Hyvinvointialoilla Suomessa käytetään yhä enemmän luovia taiteesta sovellettuja menetelmiä. Luovien menetelmien kuten valokuvauksen, kuvataiteen, teatterin, musiikin ja kirjallisuuden avulla voidaan tukea sekä organisaatiota että asiakkaita. (Malte-Collard & Lampo 2013, 10–11.) Luovien menetelmien käyttö työvälineenä edellyttää vuorovaikutuksellisuutta asiakkaan kanssa. Ohjaajan tehtävänä on antaa ohjeita työvälineiden ja materiaalien käyttöön ja tukea luovassa prosessissa. Työskenneltäessä rikosseuraamusalan asiakkaiden kanssa on tavoitteena saada aikaan muutosta asiakkaan rikoskäyttäytymisessä. Rangaistusjärjestelmään tuleekin liittää kuntouttavia menetelmiä, jotta asiakkaalla on mahdollisuus kehittää itseään ja sitä kautta ehkäistä uusintarikollisuutta (Brayford, Cowe & Deering 2013).

3.1 Luovat menetelmät asiakastyössä

Deborah Appelman (2013, 24–30) on tutkinut luovaa kirjoittamista vankilassa. Appelman on tullut siihen tulokseen, että pitää kiinnittää enemmän huomiota rangaistusta suorittavan henkilön inhimillisyyteen ja arvokkuuteen. Oppimisen, kirjoittamisen ja lukemisen kautta voidaan asiakasta tukea pääsemään kosketuksiin inhimillisyytensä kanssa ja sitä kautta pystytään vaikuttamaan rikosten uusimisriskiin vähentävästi. Mary Brown (2002) on kysynyt vangeilta taiteen merkityksestä vankilassa. Hänen mukaansa monet vangeista olivat sitä mieltä, että taide on yksi tapa säilyttää inhimillisuus epäinhimillisissä olosuhteissa. Rangaistusta suorittavien asiakkaiden inhimillinen ja kunnioittava kohtelu tuottaa asiakkaiden vastuullista ja asiallista käytöstä. Tällaisissa olosuhteissa on helppo päästää luovuus kukoistamaan.

Crowley ja Rabotham (2012) korostavat inhimillisyyden lisäksi itsetunnon kohottamisen tärkeyttä. Itsetuntoa kohottavat parhaiten henkilökohtaiset saavutukset. Tarinoiden, näytelmien ja runojen kirjoittaminen voivat olla merkittävässä roolissa. Itsetunnon lisäksi luovassa

kirjoittamisessa kehittyä myös luku- ja kirjoitustaito. Luovaa kirjoittamista voi käyttää myös restoratiivisen oikeuden toteuttamisessa, esimerkiksi kirjeen kirjoittamisessa uhrille tai uhrien omaisille. Kirjeessä rangaistusta suorittava voi ilmaista pahoittelunsa teostaan ja ottaa vastuun siitä. Samalla hän voi ilmaista itseään luovasti ja kehittää kirjoittamisen kykyään. Restoratiivinen oikeus voidaankin määritellä seuraavasti: rikosasian eri osapuolet kokoontuvat sovittelijan avulla yhteen keskustelemaan rikoksesta, sen seurauksista ja mahdollisista korjaavista toimenpiteistä (Elonheimo, 2010).

Hartley ja Payne (2008) ovat tutkineet luovien taiteiden merkitystä oireita lievittävässä (palliatiivisessa) sairaanhoidossa. Heidän mukaansa luovat taiteet antavat asiakkaalle mahdollisuuden motivaatioon ja kasvuun, selviytymiseen ja muutokseen, tilanteensa realisointiin ja mahdollisuuteen jättää jotain arvokasta jälkeensä. Myös Mary Brownin (2002) mukaan taiteella on merkitystä ihmisen muutosprosessissa.

Taiteen merkitys voi näkyä myös konkreettisella tasolla silloin, kun asiakas tuntee saavuttaneensa kontrollin välineistä ja ideoista osana taiteellista prosessia. Taiteella voisi olla tärkeä merkitys vuorovaikutukselle myös silloin, kun henkilöillä ei ole yhteistä kieltä. Taide voi muutenkin helpottaa ihmisiä ilmaisemaan omaa kulttuuriaan. (Hartleyn ja Payne 2008, 17)

Sairaanhoidon emotionaalisesta, henkisestä ja sosiaalisesta aspektista ei Hartleyn ja Paynen (2008, 16) mukaan tarpeeksi keskustella tai niitä ei erotella toisistaan. Sairaaloissa on erikseen psykologeja, pappeja ja sosiaalityöntekijöitä, jotka käsittelevät näitä asioita. Luova taide voisi olla henkilökohtainen ja yksityinen aktiviteetti, joka voisi lisätä vuorovaikutusta ja voimaannuttaa asiakasta, jolla muuten ei ole mahdollisuuksia sairautensa vuoksi vaikuttaa asioihin. Taiteen tekemisessä osallistuminen ryhmätoimintaan voi myös vähentää potilaan kokemusta eristyneisyydestä. Hartleyn ja Paynen mielestä, kun taidetta tehdään kotona, yhteisön tiloissa tai toimintakeskuksissa, se voi innostaa ihmisiä osallistumaan myös muihin saatavilla oleviin palveluihin. Luovat työskentelymuodot voivat auttaa myös omaishoitajaa irrottautumaan vaativasta työstään.

Sen lisäksi, että luovia menetelmiä käytetään asiakkaiden kanssa työskenneltäessä, luovilla menetelmillä voi tutkia työn tekemistä, työyhteisöä ja -organisaatioita. Sussa Lavonen (2016, 239) kuvaa taiteellista interventiotaan sairaalamaailmaan teoksessa Taiteilija kehittäjänä. Hän käytti dramaturgiaa keinona tutkia organisaation maailmaa ja sitä mistä intohimot syntyvät ja

koostuvat. Lavonen löysi sairaalasta dramaturgiasta tutut roolikuviot ja pystyi itse toimimaan katsojana. Hän koki, että taiteen avulla voidaan kirkastaa työntekijöiden työnkuvaa ja avartaa asiakasymmärrystä, mikä on työn perusta. Työntekijän voimaantuminen taas heijastuu positiivisesti asiakassuhteeseen. Taide on tietämistä ja tiedon luomista, Lavonen kiteyttää.

Valokuvauksen käyttöä on myös tutkittu rikosseuraamusalalla työntekijän näkökulmasta. Ehdonalaisvalvojen annettiin mahdollisuus kuvata ympäristöä, missä valvonta tapahtuu. Ympäristönä oli esimerkiksi rakennuksia, toimistojen sisätiloja ilmoitustauluineen ja turvalaseineen. Ympäristöt vaikuttavat valvojan ja valvottavan väliseen vuorovaikutukseen. Jälkeenpäin, kun kuvista keskusteltiin, päästiin käsittelemään työntekijän ajatuksia valvontatyöstä ja asiakkaista. (Carr ym. 2015, 179–200.)

3.2 Vuorovaikutus luovissa menetelmissä

Donna Schultheiss (2013, 179–200) kuvailee relationaalista vuorovaikutusta ihmisten toimimisena toistensa kanssa ja yleensä suhteissa olemisena. Suhteet muihin ihmisiin ovat tärkeitä henkilökohtaisen kasvun ja kehityksen kannalta, koska siten muotoutuu yksilön persoonallisuus ja identiteetti (Patton & Patton 2013). Kenneth Gergen (2009) painottaa tutkimuksissaan myös relationaalisuutta eli sitä, miten todellisuus rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Itsenäinen ihminen ei muodosta suhdetta vaan itsenäinen ihminen ilmenee suhteessa. Gergenin mielestä vuorovaikutuksessa sanat saavat merkityksen, kun ne on kuultu ja vastaanotettu. Lisäksi vuorovaikutukseen kuuluu niin sanallinen kuin sanatonkin viestintä. Tuomas Alatalo (1999, 114–115) tuo kirjassaan esiin vaikeavammaisen ihmisen näkemyksen sanattomaan viestintään. Vammainen henkilö saa sanattomasta viestinnästä, kuten eleistä, ilmeistä ja kehon kielestä, tärkeää informaatiota. Alatalon mukaan sanaton viestintä voi kertoa toiselle ihmiselle toisenlaisen tarinan verrattuna siihen mitä henkilö sanoo.

Tony Dunderfelt (2001, 23–24) tuo esiin vielä erään kommunikoinnin muodon eli intuitiivisen viestinnän. Sillä Dunderfelt tarkoittaa sitä tasoa, jossa fyysisen viestinnän (sanojen, ilmeiden, eleiden ynnä muiden) lisäksi välittyy tietoa merkityksistä, ideoista, läsnäolosta ja ihmisen sisäisestä maailmasta. Intuitiivisen viestinnän avulla luodaan luottamusta, arvostusta ja kunnioitusta toista ihmistä kohtaan. Intuitiivinen viestintä voi rakentua hyvin nopeasti ihmisten välille, joko positiivisena tai negatiivisena. Toinen ihminen voi ensi tapaamisella tuntua joko tosi tutulta tai sitten häneen on vaikea saada minkäänlaista kontaktia.

Elaine Chew (2014, 826–838) tuo esiin musiikin relationaalisen ulottuvuuden vuorovaikutuksessa. Musiikki relationaalisena kokemuksena antaa yksilölle mahdollisuuden aitoon vuorovaikutukseen ja siten myös halukkuutta vuorovaikutukseen. Vilén (2008) on kollegoidensa kanssa sitä mieltä, että musiikki sopii vuorovaikutuksen välineeksi ja asiakkaan tukemiseen, vaikka työntekijä ei osaisi soittaa mitään instrumenttia. Musiikkia voi kuunnella, lauluja voi laulaa ja soittaa oman kykynsä mukaan. Musiikki saattaa avata myös syvimpiä tunteita, joten työntekijän täytyy olla varautunut erilaisiin tunnereaktioihin. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008, 288.)

Hartley ja Payne (2008) nostavat lääketieteellisessä oireita vähentävässä hoidossa esiin luovien menetelmien tärkeän merkityksen vuorovaikutuksessa asiantuntijoiden ja potilaan välillä, potilaiden keskinäisissä tilanteissa, potilaan ja omaisten ja muiden sosiaalisten verkostojen välisessä kanssakäymisessä. Potilaiden on vaikea ilmaista tunteitaan vaikeassa elämäntilanteessa. Taiteen avulla tunteiden ja ajatusten ilmaiseminen voisi olla helpompaa. Luovuus luo merkityksiä asioille ja tilanteille. (Mt.) Kuvataiteen teko tai katselu herättää tekijässään erilaisia tuntemuksia ja ajatuksia, mikä herättää vuorovaikutusta. Kirjoittamalla voi avata tunnetiloja, elettyä elämää ja purkaa vuorovaikutustilanteita. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008, 318–320.) Kirjoittaminen voidaan luokitella kirjoittajan ja lukijan väliseksi vuorovaikutukseksi. Sen lisäksi kirjallisuuden lukeminen toimii kimmokkeena vuorovaikutukselle. (Gergen 2009.) Liikuntaa voidaan myös käyttää vuorovaikutuksen kehittäjänä. Liikkeen kautta haetaan esimerkiksi samaa rytmiä, erilaisia rooleja ja liikunnan avulla voi ilmaista tunteita ja ajatuksia. Draamatyöskentelyssä toimitaan roolien parissa. Silloin voi tutkia omiakin asioitaan välimatkan turvin. Draamassa toisten tunteet, motiivit ja ajatukset välittyvät roolin esittäjälle ja lisäävät vuorovaikutuksellista ymmärtämistä. (Vilén & Leppämäki & Ekström 2008, 329–331.)

Donna Schultheiss (2013, 301–310) kuvaa ohjaustyötä ammatillisena toimintana, joka sisältää sosiokulttuurisen, yhteiskunnallisen ja historiallisen aspektin. Hänen mielestään vuorovaikutuksessa tieto ja ymmärrys saavat tilaa. Gergen (2009, 275–297) on tutkinut relationaalisesti ammatillista relationaalisuutta, esimerkiksi kirjoittamista, tutkimusta, opetusta ja terapiaa. Hänen mukaansa tieto on tulosta vuorovaikutusprosessista. Terapeuttisissa vuorovaikutussuhteissa Gergen suosittelee tutkimaan asiakkaan aiempia vuorovaikutussuhteita ja onko jotain kaavaa, jota asiakas jää noudattamaan. Terapeuttinen hoito on yhteistoimintaa.

Terapeutin tehtävänä on vahvistaa, pitää asiakkaan tarinoita tosina, arvostaa asiakasta, keskittyä asiakkaan saavutuksiin, etsiä poikkeuksia asiakkaan ongelmaan ja olla luomassa positiivista tulevaisuutta yhdessä asiakkaan kanssa. Fricke (2009, 220–232) on tutkinut päivittäistä vankilaelämää ja havainnut, että henkilökunnalla ja asiakkailla on mahdollisuus vuorovaikutuksessa edistää sosiaalista kuntoutusta. Rikosseuraamuslaitos onkin lähtenyt panostamaan henkilökunnan ja asiakkaiden väliseen vuorovaikutukseen Lähityö-hankkeella. Vuorovaikutuksen lisäksi on tarkoitus tukea asiakkaita osallistumaan enemmän tarjolla oleviin toimintoihin ja lisätä sellien ulkopuolella vietettävää aikaa. Yhtenä tavoitteena on myös kehittää henkilökunnan keskinäistä vuorovaikutusta. (RISE 2017e.)

Asiakkaan tukeminen vuorovaikutuksellisin keinoin lähtee asiakkaan tarpeista. Sen tavoitteena on asiakkaan voimaannuttaminen. Asiakkaan kulttuuritaustan huomioiminen on tärkeää. Asiakkaan kohtaamisessa holistinen ihmiskäsitys auttaa ymmärtämään asiakasta paremmin. Holistisessa ihmiskäsityksessä ihminen huomioidaan kokonaisuutena eli hänen näkemyksiään tulkitaan psyykkiseltä, fyysiseltä ja sosiaaliselta kannalta. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008, 33–34.)

Rikosseuraamusalalla asiakas-työntekijäsuhdetta määrittävät institutionaaliset tehtävät, jotka Minna-Kaisa Järvisen (2015, 33) mukaan liittyvät asiakkaiden rikolliseen käyttäytymiseen ja keskittymiseen rangaistusten täytäntöönpanoon. Järvinen toteaa myös, että desistanssitutkimus (desistanssi = rikollisuudesta irrottautuminen) vuoden 2006 jälkeen on lisännyt kiinnostusta asiakas-työntekijäsuhteeseen ja sen merkitykseen. Hän kertoo kuitenkin, että tätä suhdetta käsittelevää tutkimusta on erittäin vähän. Rikosseuraamusalan asiakassuhteessa korostuvat Järvisen mukaan tuki- ja kontrolliakseli. Asiakasta tuetaan esimerkiksi omatoimiseen asiointiin virastoissa ja itsenäiseen asumiseen. Jos asiakas kuitenkin jättää rangaistukseen liittyviä velvollisuuksiaan suorittamatta, laissa on määrätty tietyt sanktiot velvollisuuksien rikkomiseen. Sanktiot voivat vaikuttaa kielteisesti asiakas-työntekijäsuhteeseen.

Katja-Pupita Mattila pohtii asiakkaan kohtaamisen eettisiä kysymyksiä (2007, 12–14). Hän hakee näkemyksiä aidon kohtaamisen tilasta, ammatillisuudesta ja jakamisesta. Mattilan mielestä aitoa kohtaamista ei voi opettaa vaan se ilmenee ihmisyyden välityksellä. Aitoon kohtaamiseen sisältyy läsnäoloa, jakamista ja välittämistä. Mattila nostaa tärkeiksi arvoiksi vuorovaikutuksessa asiakkaan arvostamisen sekä luottamuksen ja luotettavuuden.

3.3 Muutostyöskentely

Kuten johdannosta jo selvisi, rikosseuraamusalaan vaikuttavissa laeissa puhutaan muutostyöstä ja muutoksen painottaminen toistuu myös RISE:n arvoissa ja sen toimintaa ohjaavassa lainsäädännössä. (RISE 2017c; Vankeuslaki 2005; Laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta 2015.) Käytännön työssä tämä tarkoittaa muun muassa asiakkaan tukemista rikoksettomuuteen ja päihitteettömyyteen ja kannustusta omien asioidensa hoitamiseen.

Sosiaalinen muutostyö

Stefan Moren (1992, 14–16) kirjoittaa sosiaalityöstä, että se ei ole pelkkää ongelmanratkaisua, jossa asiakas nähdään työn kohteena vaan siihen sisältyy inhimillistä tukea ja muutostyötä. Muutosta tavoitteleva sosiaalityö pitää hänen mielestään nähdä aina psykososiaalisessa yhteydessä. Eli pelkästään ulkoisten olosuhteiden muuttaminen ei riitä, tarvitaan myös sisäisen elämäntilanteen muutosta.

Anna-Kaisa Koskinen (2007, 5, 14) avaa sosiaalisen muutostyön käsitettä raportissaan Helsingissä toteutetusta hankkeesta. Sosiaalisen muutostyön ytimiksi Koskinen nimeää vuorovaikutuksellisuuden ja avoimuuden. Näiden avulla voidaan erottaa ihmisen identiteetti ongelmista. Dialogisemmalla työskentelyotteella saadaan asiakkaan omat mielipiteet paremmin esiin. Avoimuuden etuna on se, ettei asiakkaan tarvitse tapaamisen jälkeen pohtia, mitä työntekijä oikeasti sanomisillaan tarkoitti. Sosiaalisen muutostyön mallissa asiakasprosessi muodostuu intensiivisestä alkuvaiheesta, narratiivisesta (kerronnallisesta) osuudesta, vaihtoehtojen tarjoamisesta ja lopuksi asiakkaan tarina ja yhteinen työskentely tehtiin vielä näkyväksi. Muutoksen uskotaan tulevan mahdolliseksi aidossa kuulluksi tulemisen kokemuksessa.

Muutostyöskentelyn kannalta luottamuksellinen asiakas-työntekijäsuhde on tärkeä. Rikosseuraamusalalla luottamuksellisen suhteen syntyminen on usein haastavaa. Eija Raatikaisen (2015, 70–71) mukaan asiakkaiden aiemmat kokemukset asiakas-työntekijäsuhteesta vaikuttavat merkittävästi luottamuksen syntyyn. Huonot kokemukset tällaisesta suhteesta voivat aiheuttaa esimerkiksi ennakkoluuloja, epäilevää suhtautumista tai varauksellisuutta. Luottamus on henkilökohtainen ja tunteisiin liittyvä ilmiö, johon vaikuttaa myös tilanne, jossa ihmiset kohtaavat. Kohtaamisessa tulee huomioda asiakkaan kunnioitus, työntekijän ystävällinen asenne sekä riittävän ajan varaaminen tapaamiselle. Asiakkaan

kohtaaminen tunnetasolla parantaa luottamuksen syntymistä. Luottamuksellisessa suhteessa on myös tärkeää, että työntekijä pysyy samana. (Mt.)

Koskinen (2007, 86–87) tuo esiin raporttinsa johtopäätöksissä, että sosiaalisen muutostyöskentelyn aloittamista hankaloittavat asiakkaan mielenterveys- ja päihdeongelmat, varsinkin, jos asiakas ei niitä tunnista. Kiinnittyminen omien asioiden työstämiseen sosiaalitoimen kanssa ottaa jokaisen kohdalla oman aikansa. Hän mainitsee myös ”liian kiinnittymisen” ongelman, jolla tarkoitetaan asiakkaan tukeutumista liikaa auttavaan tahoon. Koskisen mukaan muutossosiaalityön kuuntelevalla työotteella oli saatu hyviä irrottautumisii liian kiinnittyneille asiakkaille.

Rikosseuraamustyön asiakkaan elämänmuutokseen sisältyy enemmän kuin pelkästään rikollisen käyttäytymisen lopettaminen tai vähentäminen. Erilaisilla pienilläkin muutoksilla asiakkaan elämäntilanteessa saattaa olla pitemmällä tähtäimellä vaikutuksia asiakkaan rikosten tekemisen vähentämiseen tai kokonaan lopettamiseen. Asiakas-työntekijäsuhde kuvataan Järvisen (2015, 224–225) tutkimuksessa yhdeksi tekijäksi asiakkaan muutosprosessissa ja tällöin useimmiten keskustelu saa painoarvoa.

Carl Rogers (2003, 181–186) esittää artikkelissaan, että ilman vuorovaikutusta persoonan positiivista muutosta ei tapahdu. Muutosprosessissa asiakkaalla pitää olla myös tarve muutokseen. Asiakkaan kyky olla oma itsensä on tärkeää. Työskentelyn on vuorostaan oltava hyväksyvää ja empaattista. Rogers painottaa myös, että asiakkaan on kyettävä myös vastaanottamaan tämä hyväksyntä ja empatia.

Järvisen (2015, 95–98) mukaan sekä asiakkaat että työntekijät voivat tulla tapaamiseen erilaisella orientaatiolla. Empiirisen analyysin pohjalta on tunnistettu, että asiakkaalla voi olla esimerkiksi velvollisuus-, kriisi- tai muutosorientaatio. Velvollisuusorientaatiossa asiakkaalla painottuu rangaistuksen suorittaminen ja hänen muutoksenhalunsa nähdään ajattelun avulla tapahtuvaksi järkiintymiseksi. Kriisiorientaatiossa asiakas kokee, ettei itse pysty paljokaan vaikuttamaan omiin asioihinsa vaan ulkopuolelta tulevat asiat, kuten päihteet ja ihmissuhteet, ohjaavat elämäntulkua. Tässä orientaatiiossa asiakas saattaa haluta elämänmuutosta, muttei pysty käytännön tasolla tekemään asioita sen eteen. Muutosorientaatiossa asiakas työskentelee aktiivisesti edistääkseen elämänmuutostaan. Tällöin asiakas on myös halukas ottamaan apua vastaan työntekijältä ja osallistumaan esimerkiksi päihdekuntoutukseen.

Työntekijän orientaatioita asiakastilanteisiin ovat Järvisen (2015, 99) tutkimuksessa lähellä, etäällä ja välissä työskentely. Lähellä työskentelyssä työntekijä panostaa asiakkaan kanssa yhdessä työskentelyyn muutoksen aikaansaamiseksi. Etäällä työskentelyssä painopisteenä on rangaistuksen suorittaminen. Välissä työskentelyssä työntekijä yrittää luoda yhdessä työskentelyn tilaa, mutta joutuu vaihtelevaan lähellä ja etäällä työskentelyn orientaatioita kunnioittaakseen asiakkaan asettamia rajoja.

Motivoiva keskustelu

Rikosseuraamuslaitoksella käytetään paljon motivoivaa keskustelua. Tavoitteena on, että suurimmalla osalla työntekijöistä, jotka työskentelevät asiakkaiden kanssa, olisi käytynä motivoivan keskustelun kurssi. Tämä kurssi kuuluu nykyään vakiona esimerkiksi vartijoiden koulutukseen. (RISE 2017f.) Motivoiva keskustelu yhdistettynä luoviin menetelmiin, voi mahdollistaa asiakkaan rennomman olotilan ja luovuuden, mitkä taas voivat auttaa muodostamaan täysin uudenlaisia ajatusmalleja. Uudet ajatusmallit auttavat haitallisista käytösmalleista kuten rikollisuudesta ja päihteiden käytöstä irrottautumisessa.

Motivoivassa keskustelussa keskitytään työntekijän empaattisuuteen, asiakkaan ajattelun ja käyttäytymisen välisen ristiriidan voimistamiseen, väittelyn välttämiseen ja asiakkaan voimaannuttamiseen. Ihmisten kohtaamisessa empatiakyky on keskeisessä asemassa. Asiakas hyötyy työntekijän aidosta kiinnostuksesta hänen elämäntilanteeseensa ja halusta kuunnella ja nähdä asioita asiakkaan perspektiivistä. Työntekijän ei tarvitse olla samaa mieltä, mutta minkäänlainen arvostelu ja syyttäminen eivät kuulu motivoivan haastattelun periaatteisiin. Ajattelun ja käyttäytymisen välisen ristiriidan korostaminen ja sen eri haittojen ja hyötynäkökohtien pohtiminen auttavat asiakasta tekemään päätöksen muutoksen toteuttamisessa ja pysymään siinä. (Koski-Jännes, Riittinen & Saarnio 2008, 46–53.)

Motivoivan keskustelun ajatus muutoksen vaiheista perustuu James Prochaskan ja Carlo DiClementen (1982, 1983) kehittämään transteoreettiseen muutosvaihemalliin. Seuraavassa Päihdelinkin Motivointi muutokseen -sivun kuvassa (kuva 3) on esitettyä muutoksen vaiheet. Tätä muutoksen vaihemallia voi käyttää työvälineenä keskusteltaessa asiakkaiden kanssa jostain elämän osa-alueen muutoksesta, kuten päihteistä tai rikoksista irrottautumisesta, ihmissuhteista, laihdutuksesta tai tupakan polton lopettamisesta.

Kuva 3. Transteoreettinen muutosvaihemalli (Päihdelinkki).

Mallin mukaan esiharkintavaiheessa asiakas ei tunnista omaa ongelmaansa vaan ongelmakäyttäytymisen edut korostuvat. Pohdintavaiheessa asiakas alkaa jo osittain tunnistaa ongelmaansa ja punnitsee eri vaihtoehtoja, mutta samalla hän tuntee epävarmuutta asian suhteen. Valmistautumisessa asiakas saattaa jo kokeilla erilaisia toimintamalleja haitallisen käyttäytymisen lopettamiseksi. Toimintavaihe on jo aktiivista tekemistä muutoksen suuntaan. Silloin asiakas hakee tukea ja apua ulkopuolelta tai tekee omia tärkeitä päätöksiä. Ylläpitovaiheessa asiakas totuttelee uusiin toimintamalleihin, arvoihin ja uskomuksiin. Ylläpitovaihe voi jatkua vakiintuneena muuttuneena toimintatapana, josta seuraa esimerkiksi päihteetön elämäntapa. Ylläpitovaiheeseen normaalisti kuuluu myös retkahdus, jolloin asiakas palaa vanhoihin tottuneisiin itselleen haitallisiin tapoihinsa. Retkahdus voi olla lyhyt- tai pitkäaikainen. (Kuva 3.)

Motivoiva keskustelu on hyödyllinen työväline etenkin harkintavaiheessa, jolloin asiakkaan ajattelua pyritään ohjaamaan muutoksen suuntaan. (Berman & Farbring 2010.) Motivoivassa keskustelussa työntekijän on tarkoitus saada aikaan niin kutsuttua muutospuhetta, jolloin asiakas kertoo nykyisistä ongelmistaan ja niihin liittyvien muutosten eduista. (Koski-Jännes, Riittinen & Saarnio 2008, 54–55.) Retkahdusvaiheessa asiakasta pitää tukea muutostyön jatkamiseen ja hyväksymään retkahdus oppimiskokemuksena. (Päihdelinkki.)

Motivoivan keskustelun yhdistäminen luoviin menetelmiin monipuolistaa asiakkaiden mahdollisuuksia ilmaista itseään ja siten lisää työntekijän ymmärrystä asiakkaan ajatusmaailmasta ja elämäntilanteesta. Luovien menetelmien yhteydessä huomio keskittyy tekemiseen ja vuorovaikutus on tällöin avoimempaa.

4 Tutkimusasetelma

4.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Tässä tutkielmassa tutkitaan työntekijän kokemuksia luovien menetelmien vaikutuksista asiakkaan muutosprosessiin. Tutkielmassa selvitetään myös työntekijöiden käsitystä luovien menetelmien vaikutuksista asiakas-työntekijäsuhteeseen.

Lähtökohtaoletukseni on, että luovilla menetelmillä voi olla tärkeä rooli joissakin asiakassuhteissa ja joissakin tilanteissa. Niiden onnistunut käyttö voi tukea asiakkaan muutosprosessia ja sitä kautta yksilötasolla henkilön elämänlaatua. Rikoskierteestä irrottautuminen vaikuttaa asiakkaan lisäksi myös hänen perheeseensä ja muuhun lähipiiriinsä. Onnistunut muutostyö vähentää rikoksista aiheutuvia aineellisia kuluja ja henkisiä vaikutuksia sekä rikosseuraamuksista aiheutuneita kuluja ja negatiivisia vaikutuksia perheeseen.

Näkökulmani aiheeseen on työntekijöiden näkemyksissä luovien menetelmien käytöstä. Aineisto on työntekijöiden haastattelua. Tarkastelen keräämääni haastatteluaineistoa fenomenologian näkökulmasta. Fenomenologia on yksi filosofian tieteenhaara. Sitä voidaan sanoa opiksi kokemusten rakenteista tai tietoisuudesta. Fenomenologiassa keskitytään haastateltavan ihmisen näkemyksiin ja käsityksiin siten, että otetaan haastateltavan tuottama tieto sellaisenaan vastaan eikä sitä muokata. (Smith 2016.)

4.2 Tutkielman aineisto

Päätin tutkielmassani keskittyä työntekijöiden kokemuksiin luovien menetelmien käytöstä ja vaikutuksista, koska he käyttävät työssään monenlaisia luovia menetelmiä ja he pystyvät etäämmältä kuin asiakkaat itse arvioimaan asiakkaan muutosprosessia, kuten rikollisen käyttäytymisen vähenemistä tai vuorovaikutustaitojen lisääntymistä. Työntekijöillä saattaa myös olla merkittävä vaikutus muuten asiakkaan muutosprosessin tukijana.

Haastateltavat olivat Pirkanmaan rikosseuraamusalueelta, jonka toimipisteisiin kuuluvat Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimisto, Vilppulan vankila ja Kylmäkosken vankila. Yhtenä alueen valintaperusteena oli se, etteivät haastattelumatkat venyisi kohtuuttoman pitkiksi. Ensimmäisenä työtehtävänä oli hakea tutkimuslupaa toimipisteiden johtajilta. Haastateltavia löysin omassa työssäni luomieni työntekijäverkostojen kautta, ja tiedustelin luovia menetelmiä

käyttäneiden työntekijöiden halukkuutta osallistua tutkimukseen. Rikosseuraamusalalla luovia menetelmiä käyttävät työntekijät kuuluvat moniin eri ammattiryhmiin, esimerkiksi erityisohjaajiin, ammattiopettajiin, rikosseuraamustyöntekijöihin ja ohjaajiin, joiden kaikkien tavoitteena on edesauttaa asiakkaan sopeutumista rikoksettomaan elämään.

Tutkielmaani osallistui yhteensä seitsemän työntekijää, joista neljä olivat rikosseuraamustyöntekijöitä ja kolme ohjaajia. Iältään haastateltavat olivat 30–65-vuotiaita. Yksi haastatelluista oli jo siirtynyt eläkkeelle. Työkokemusta heillä oli rikosseuraamusaltalta 9–28 vuotta. Haastatteluista viisi tehtiin haastateltavien työpaikoilla ja kaksi haastattelijan kotona. Haastattelut kestivät 20 minuutista 40 minuuttiin. Nauhoitin haastattelut, jonka jälkeen litteroin haastattelut kirjalliseen muotoon. Kirjallista materiaalia haastatteluista tuli yhteensä 29 sivua Times New Romanin fontilla 12 ja rivivälillä 1. Haastattelujen litteroitu pituus oli 3-5 sivua haastattelua kohti.

Haastattelun teemoina (Liite 3) olivat haastateltavien käyttämät luovat menetelmät ja ne tilanteet, joissa he ovat niitä käyttäneet. Kysyin myös esimerkkejä onnistuneista ja epäonnistuneista tilanteista. Asiakkaiden suhtautumista luoviin menetelmiin ja vuorovaikutusta luovien menetelmien yhteydessä käsiteltiin työntekijöiden näkökulmasta. Luovien menetelmien vaikutusta asiakkaan muutosprosessiin kysyin myös erikseen. Lopuksi tiedustelin työntekijän kiinnostusta jatkaa luovien menetelmien käyttöään omassa työssään.

Haastatteluissa operoin minulle tutuissa ympäristöissä ja minulle tutussa aiheessa. Nämä seikat helpottivat haastateltavien saamista osallistumaan tutkimukseen, eikä haastattelukysymysten (Liite 3) tekeminenkään ei tuottanut ongelmia. Tunnelmat haastatteluissa olivat rentoja ja välittömiä. Haastateltavat osoittivat luottamusta kertomalla arkojakin aiheita omasta työstään, kuten epäonnistumisista, mutta myös kritiikkiä työnantajaa kohtaan sain kuulla.

4.3 Analyysin toteutus

Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jolla eritellään ja etsitään yhtäläisyyksiä sekä tiivistetään tutkittavaa aineistoa. Aineistona voi olla erilaisia tekstilajeja, haastatteluja tai keskusteluja. Sisällönanalyysillä on tarkoitus löytää aineistosta tiivistetty kuvaus, jolla voi selittää yhteydet laajempaan asiayhteyteen ja muihin tutkimuksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 105.) Sisällönanalyysin tärkein tehtävä on kuvailla aineistosta löytyvää tarkoitusta. Ensin on kuitenkin rajattava näkökulma, jonka kautta aineistoa tarkastelee. Toiseksi aineistoa pitää

luokitella, että pystytään erottamaan tutkimuksen kannalta oleelliset asiat. (Schreier 2012.) Tutkimuksessani aineisto koostuu seitsemästä rikosseuraamusalan ammattilaisen haastattelusta, jotka olen litteroinut kirjalliseen muotoon. Sisällönanalyysissä aineistoa käsitellään kolmevaiheisesti: aineisto tiivistetään, ryhmitellään ja lopuksi luodaan teoreettisia käsitteitä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110–112.)

Oman aineistoni käsittelyn aloitin koodaamalla aineistoa värikynillä eri haastattelukysymysten mukaan. Sitten ryhmittelin vastauksia haastattelun teemojen mukaan. Aluksi tein karkeamman jaottelun: luovat menetelmät rikosseuraamustyössä, luovien menetelmien käyttö rikosseuraamustyössä, luovien menetelmien vaikutus vuorovaikutukseen asiakas-työntekijäsuhteessa ja luovat menetelmät asiakkaan muutosprosessissa. Tämän jälkeen koodasin aineiston uudelleen näiden neljän teeman mukaan ja tein tarkempaa analyysia, jonka kirjoitin auki alkuperäisen jaottelun mukaisesti.

4.4 Tutkielman luotettavuuden ja eettisyyden arviointi

Haastattelututkimusta varten kysyttiin lupa Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimiston ja Vilppulan vankilan yhdistelmäjohtajalta sekä Kylmäkosken vankilan johtajalta. Johtajien lupa riittää, koska haastattelun kohteena ovat Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunta eivätkä asiakkaat. Tutkimusta tehtäessä huomioitiin haastateltavien anonymiteetti ja tietojen salassapito. Jokaiselle haastateltavalle kerrottiin tutkimuksen tarkoitus ja tietojen salassapitovelvollisuus.

Haastateltaviksi valikoitui työntekijöitä, joilla on kokemusta jonkin luovan menetelmän käytöstä asiakkaiden kohtaamistilanteissa. Heillä on siis kiinnostus luovien menetelmien käyttöön. Tämä vaikuttaa tutkimustulokseen positiivisena näkemyksenä luovista menetelmistä. Koska luoviin menetelmiin osallistuminen on asiakkaille vapaaehtoista, se vaikuttaa siihen, että työntekijöiden kokemukset ovat pääasiassa myönteisiä. Tutkimustulokset voivat painottaa kuvaa siitä, mitä luovien menetelmien käyttö olisi parhaimmillaan. Lisäksi haastateltavien määrä on vähäinen, joten mitään yleistysä aineiston perusteella ei voi tehdä vaan tutkimuksessa keskitytään osallistuneiden työntekijöiden kokemuksiin.

Haastateltavien tuttuus ja työtehtävien omakohtaisuus aiheuttivat haasteita sillä tavoin, että haastateltavat eivät selittäneet asioita perin pohjin vaan minun oletettiin ymmärtävän asioita.

Haastattelijana minun olisi ollut tärkeää kysellä lisää tarkentavia kysymyksiä. Välillä myös etäännyimme haastattelukysymyksistä pohtimaan jotain muuta mielenkiintoista aihetta.

Haastatteluissa tuli esiin myös se, että luovat menetelmät eivät ole kaikkien asiakkaiden saatavilla tasapuolisesti. Siihen vaikuttavat esimerkiksi työntekijä- ja tilaresurssit. Luovia menetelmiä toteutetaan usein projektirahoitusten turvin.

Haastattelunauhoitukset ja haastatteluihin liittyvät muistiinpanot ynnä muu kirjallinen materiaali tuhotaan tutkielman valmistumisen jälkeen.

5 Luovat menetelmät ja niiden vaikutukset rikosseuraamustyössä

Aineiston mukaan luovia menetelmiä käytetään rikosseuraamustyössä monipuolisesti. Luovuus on kuitenkin hankalasti määriteltävissä tutkimuskirjallisuudessa ja myös haastateltujen ammattilaisten mielestä. Valtaosa haastatelluista työntekijöistä ei useinkaan kutsunut käyttämiänsä työmuotoja luoviksi menetelmiksi. Luovaa toimintaa oli hankala nimetä tai se oli niin luonteva osa työtä, normaalia arkea, ettei siihen yleensä kiinnitetty huomiota. Nämä seikat saattoivat vaikuttaa myös siihen, että haastattelukutsuja lähetettiin 14 työntekijälle ja vain puolet heistä ilmoitti osallistumisestaan tutkimukseen.

Haastatteluissa tuli ilmi, että kolmella työntekijällä oli koulutusta luoviin menetelmiin. Muut haastatellut käyttivät luovia menetelmiä omasta harrastuneisuudesta tai asiakkaan kiinnostuksesta johtuen. Joillakin työn sisältö muutenkin jo sivusi luovia menetelmiä, esimerkiksi vankiloiden työpajoilla.

Aineistossa tuli esiin myös se, että olemassa olevia muita menetelmiä voidaan käyttää luovasti. Esimerkiksi asiakkaan elämänkaaren tapahtumia voidaan värittää ”elämän janalle” kirjoittamisen sijasta tai musiikin avulla tulkita vanhoja tunteita tai tapahtumia päihdekierteen ajoilta, kun käsitellään päihteiden käyttöhistoriaa.

Olen jaotellut tämän luvun siten, että aluksi kerron mitä luovia menetelmiä haastatellut olivat käyttäneet rikosseuraamustyössä. Seuraavaksi selvitän, millaisissa tilanteissa luovia menetelmiä oli käytetty. Kolmannessa alaluvussa kerron luovien menetelmien vaikutuksesta asiakas-työntekijäsuhteen vuorovaikutukseen. Viimeisenä raportoin luovia menetelmiä asiakkaan muutosprosessin osana.

5.1 Luovat menetelmät rikosseuraamustyössä

Aineiston mukaan luovia menetelmiä käytetään osana tavoitteellista rangaistuksen suorittamista. Luova menetelmä voi olla osa esimerkiksi ehdollisen rangaistuksen toimeenpanoa tai luovaa menetelmää voi käyttää yhdyskuntapalvelun tukituntina, josta asiakas saa hyväksytyn ja aikataulutetun suoritusmerkinnän. Vankiloissa asiakkaalle voidaan maksaa jonkinlaista korvausta osallistumisesta luovaan menetelmään. Näissä kaikissa tapauksissa luovan menetelmän tulee tukea asiakkaan rangaistusajan suunnitelmaa.

Haastattelemani seitsemän rikosseuraamusalan ammattilaista kertoivat käyttäneensä seuraavia luovia menetelmiä: musiikin kuuntelu ja tekeminen, kirjoittaminen, luova kirjoittaminen, runot, tarinanopat, valokuvaus, valokuvien kanssa työskentely, videokuvaus, maalaus, piirustus, LogoArt, puutyöt, puutarhatyöt, kukka-asetelmien teko, myymälän sisustaminen, luovat ongelman ratkaisutaidot, kirjansidonta, korutyöt, kankaanpainanta, askartelu, neulominen, virkkaus, mattojen kutominen, sirkus, teatteri, mielikuvitusmatkat, rentoutuminen, kehollisuus, luonnon tarkkailu, kävely paljain jaloin nurmikolla, retket, taidepiiri ja ruokapiiri. Näin suuri määrä erilaisia luovia menetelmiä on mielestäni hyvä tulos, jos ottaa huomioon, että virallisesti vain yhdessä yksikössä pystytään aktiivisesti tarjoamaan erikseen luovia menetelmiä asiakkaan työpäivän aikana, esimerkiksi hopeatöitä. Tässä yksikössä luovista menetelmistä asiakas saa myös palkkaa. Samassa yksikössä on myös ainut pelkästään luovan alan koulutuksen saanut työntekijä ohjaamassa asiakkaita. Muissa toimipisteissä työntekijät ovat havainneet luovien menetelmien mahdollisuudet omassa työssään. Työntekijöiden oma mielenkiinto luovia menetelmiä kohtaan sekä taito tulkita asiakkaan tarpeita on ohjannut heidän rikosseuraamustyötään kohti luovia ratkaisuja.

Haastateltavat mainitsivat usein käyttävänsä musiikkia asiakkaiden kanssa tapahtuvassa työskentelyssä, kuten rikoskeskusteluissa. Työntekijät toivat esiin, että asiakas on voinut tuoda tapaamisiin itselle tärkeää musiikkia, jota on työntekijän kanssa yhdessä kuunneltu, kommentoitu ja etsitty siitä merkityksellisiä asioita ja tunteita. Aineiston mukaan asiakas on voinut myös tehdä mieleistänsä musiikkia ja sanoituksia, jotka hänen mielestään sopivat rikoksen läpi käymiseen. Tärkeänä vaiheena tässäkin on asiakkaalle tärkeiden asioiden käsittely. Erään asiakkaan kanssa oli treenattu soittamista, ja asiakkuuden aikana asiakas sai nauhoitettua oman levynsä, jolla itse soitti kaikki instrumentit. Yhdessä soittaminen luo itsetuntoa kohottavia tuntemuksia. Siinä voi oppia ryhmässä työskentelyä, kärsivällisyyttä ja tuntea itsensä osaksi jotain ryhmää.

"- joskus aikoinaan oli esimerkiksi yks aspergertyyppi, jonka kanssa tehtiin semmoinen, et oli kaks rikosseuraamustyöntekijää ja tehtiin semmoinen levykin, missä hän soitti kaikki eri instrumentit. Ku käytiin yhdessä treenaamassa silloin, kun sanoista ei ollut hirveesti apua. - - Muuten musiikkia on ollut niin, että on ollut sellaisia caseja, et on soitettu yhdessä, mutta sitten on ollut myös sitä, että ihminen on tuonut jotain omaa musiikkia, on niitä ite tehtyjä, mut myös niitä, jotka omassa elämässä tärkeitä kappaleita." (H7)

Aineiston mukaan musiikin kuuntelu on tärkeä osa monen asiakkaan elämää. Se liitetään tässä tutkielmassa myös luoviin menetelmiin. Erilaisten ”biisilistojen” tekeminen mainittiin haastatteluissa useampaan kertaan. Silloin asiakas on yksinkertaisesti kerännyt suosikkikappaleitaan yhteen. Tämän on voinut tehdä yhdessä työntekijän kanssa siten, että myös työntekijä on tehnyt oman ”biisilistan” ja listoja on sitten kuunneltu ja niistä on keskusteltu. Omien ”biisilistojen” laatiminen eri mielialoihin oli haastateltujen työntekijöiden mukaan tärkeä keino asiakkaan omien mielialojen ja tunnetilojen tiedostamisessa.

”Jonkun kanssa on tehty esimerkiksi puhelimeen soittolistoja johonkin tiettyyn tunnetilaan tai mielialaan tai muuhun, mihin niitä nyt sit voi hyödyntää. - - ” (H7)

Musiikki luo monia ulottuvuuksia asiakkaan kohtaamiseen, vuorovaikutukseen ja sosiaaliseen muutostyöhön. Asiakkaalle musiikissa voi olla tärkeää sanat, joiden avulla hän pystyy käsittelemään omia kokemuksiaan ja tunteitaan.

”- - sitte yhden asiakkaan kanssa käydään läpi sitä [elämäntilanne], että hän tekee itse elektronista musiikkia ja hän on tehnyt siitä rikoksesta, vankeusajasta ja vapautumisesta omat kappaleet, ja sitte ollaan käyty sitä läpi.” (H1)

Aineiston mukaan joillekin asiakkaille sävelet ja melodiat avaavat tien tunnistaa ja tuntea omaa menneisyyttään tai haaveitaan. Työntekijät tulkitsivat, että asiakkaalle musiikin kuuntelu, oman musiikin tekeminen ja sen esittäminen toisille ihmisille voi olla syvälinen kokemus. Siinä asiakas voi pystyä luottamaan toiseen ihmiseen ja usein ylittää suuren kynnyksen tuoda esiin omaa sisintään. Haastateltavien mielestä tällaiset kokemukset antavat asiakkaalle hyväksytyksi tulemisen kokemuksia ja vahvistavat itseluottamusta.

Kirjoittaminen ja kertomukset olivat aineiston mukaan joillekin asiakkaille luontainen keino käsitellä omia kokemuksia ja tunteita. Edellä mainittiinkin jo omien musiikkikappaleiden sanoitukset. Sanoituksiin liittyvät läheisesti runot, joiden avulla asiakkaat ovat voineet ilmaista itseään.

”Runojakin on mulle luettu, itte tehtyjä runoja. Sekin on saanut alkunsa siitä, että ensin on käytetty runoja ohjelmatyössä. Erityisesti naisasiakkaat on ollut sellaisia, mitkä on inspiroitunut kauheesti niistä runoista. Osa on tuonut omakirjoittamiaan runoja, jostain pöytälaatikoista.” (H7)

Sanoitusten ja runojen lisäksi asiakkaat kirjoittivat novelleja ja kirjaa kokemuksistaan. Niitä tekstejä voidaan käydä työntekijän kanssa läpi rangaistuksen aikana. Asiakkaan kirjoittamien tekstien kautta työntekijä oppii uusia asioita asiakkaan elämästä. Seuraavassa haastattelulainauksessa työntekijä kertoo siitä, kuinka hän sai asiakkaan kirjoittamisharrastuksesta keinon ottaa asioita puheeksi asiakkaan kanssa.

"- se laitto sähköpostilla niitä ja sit siihen tuli se ahaa -elämys, ku sieltä nousi sellaisia, et ku mä luin niitä sen tekstejä. Ne oli semmoista novellimuotoista, niin sieltä löytyi sellaista, mihin mä kiinnitin huomiota, semmoisia lausahduksia tai metaforia ja tällöisiä. Ja sit mä ajattelin, että tästähän saattais löytyä, et 'mitä sä oot tarkoittanut esimerkiksi tällöisellä', mä muistan esimerkiksi yhen selkeesti, ku se kirjoitti, että 'kompastuin viimeiseen...', mitä se nyt sit olikin. - - Jotenkin niinku, että kaikki vaikutti tosi hyvältä, kunnes se oli kompastunut ja sitten on tullut tää rikosvyyhti." (H6)

Rikosseuraamuslaitoksella on järjestetty myös luovan kirjoittamisen kursseja. Kurssit ovat tarjonneet asiakkaille uusia väyliä tutustua itseensä. Haastatteluissa tuli esiin mielenkiintoinen jatkumo, joka oli alkanut vankilassa luovan kirjoittamisen kurssilla. Asiakkaan siirtyessä ehdonalaisen vapauden valvontaan hän pystyi hyödyntämään kirjoittamistaan, kun käsiteltiin rikostapahtumaa ja tulevaisuuden haasteita.

Kirjoittamista käytetään yleisestikin terapeuttisena työskentelymuotona. Vankilassa se voi tarjota sekä ajankulua että keinon tutustua itseensä. Yhdyskuntaseuraamuksissa kirjoittaminen toimii myös hyvin työskentelymuotona, jos se kiinnostaa asiakasta ja hänellä on siihen aikaa.

"- hän kirjoitti omaa kirjaa ja me käytiin rikoskeskustelut sen kirjan kautta. - Hän koko vankeusajan kirjoitti omasta historiasta ja rikoksesta ja sitten vankeusajasta. - Sellaista elämäkertaa ja sit me käytiin sillä niin ku sitä läpitte." (H1)

Tarinanopat tukevat asiakasta esimerkiksi elämäntarinan kertomisessa. Nopissa on kuvia, jotka tulee sisällyttää tarinaan. Asiakkailla voi olla vaikeuksia aloittaa kertomaan itsestään ja elämästään, joten tarinanopat kuvineen edesauttavat oman tarinan kertomista. Näitä noppia haastateltavat olivat käyttäneet normaalien valvontatapaamisten yhteydessä tai osana RISE:n ohjelmatyötä.

Valokuvat, valokuvaus ja videoiden teko antavat aineiston mukaan monia mahdollisuuksia asiakastyöhön. Haastateltavat olivat työskennelleet asiakkaiden kanssa esimerkiksi sillä tavalla,

että asiakas sai noin kahta viikkoa ennen tapaamista aiheen, joka liittyi yhdessä asetettuihin tavoitteisiin. Asiakkaan piti ottaa valokuva tästä aiheesta. Tapaamisessa asiakas sai kertoa kuvasta ja työntekijä saattoi kysellä siitä. Seuraavassa otteessa työntekijä kertoo, kuinka yllättäen luovan menetelmän käyttöön voidaan siirtyä.

”Niin sitä ei millään muotoa haettu. - - Se oli silloin työharjoittelussa valokuvaamossa. Se lähti niinku siitä, kun hän on harrastanut kauan valokuvaamista, niin se oli hakeutunut sinne työharjoitteluun. Et se lähti siitä, et minkälainen tää sun valokuvaharrastus on. Sitten ku se kerto, että harrastaa valokuvaamista, ku mä ajattelin, ku sillä on niin vaikee puhua, niin jotenkin siitä se lähti valokuvien kautta. ’Et mitä sä ajattelet näistä? Et voisiks sää esimerkiksi, jos mä annan sulle otsikon, niin voisitko jotenkin ottaa niinku kuvan siihen aiheeseen liittyen. ’ Ja olihan ne oikeesti, ku sillä oli vähä niinku vaikeudet puhua niistä asioista ja päästä katkeruudesta yli. Se oli aika hyvä tapa. Kyllä se paljon enemmän puhetta tuotti ja ne paperityöt pisti sen aivan lukkoon.” (H6)

Valokuvia käytettiin rikosseuraamustyössä myös niin, että asiakas toi tapaamisiin itselle tärkeitä valokuvia tai albumeita, joista keskusteltiin. Eräässä tapauksessa työntekijä katseli asiakkaan kanssa videota metsäkävelystä. Tämä innoitti asiakasta videokuvamaan myös omia metsäkävelyitään. Valokuvat ja videot auttavat asiakkaita katsomaan omaa elämäänsä ulkopuolisen silmin. Omiin asioihin saa etäisyyttä ja asioihinsa saa uutta näkökulmaa.

”- - Esimerkiksi valokuvien hyödyntäminen ja nimenomaan asiakkaan omien tärkeiden valokuvien ja valokuva-albumeiden. Taikka esimerkiksi kun on kasattu elämänjanaan tai jotain elämänhistoriaa, siinä on koitettu tavoittaa sitä semmoista suhdetta itseen eri ikävaiheissa, minkälaisia merkittäviä tapahtumia on ollut. Aika paljon sellaista itseen myönteisesti suhtautumista tai semmoista empatiaa itseä kohtaan.” (H7)

Valo- ja videokuvauksen mahdollisuudet rikosseuraamustyössä ovat monipuoliset. Näiden luovien menetelmien käyttö sopii erityisesti yhdyskuntaseuraamustoimistoon, koska asiakkailla on yleensä nykyaikaiset puhelimet, joilla saadaan jo laadukasta kuvaa. Kuvat tosin täytyy lähettää multimediaviestinä, mistä voi aiheutua asiakkaille lisäkustannuksia. Työntekijät eivät voi käyttää yhteydenpidossa sosiaalisen median sovelluksia kuten Whatsapp-palvelua tietoturvasyistä.

Toiset asiakkaat ovat saattaneet jo vuosikausia harrastaa valo- tai videokuvausta, joten heillä saattaa olla erittäin ammattitasoiset laitteet ja kuvia voi siirtää helposti esimerkiksi sähköpostitse. Vankiloissa valokuvaaminen ja videointi on estetty jo turvallisuussyistä.

Suljetuissa vankiloissa saa soittaa vain korttipuhelimilla ja avoimissa vankiloissa puhelimissa ei saa olla kameraa ja puhelimen käyttö saattaa olla muutenkin rajattu esimerkiksi ilta-aikaan. Joissakin vankiloissa on kuitenkin kokemuksia asiakkaiden omien musiikkivideoiden tekemisestä, joten valokuvauksen ja videoinnin käyttö vankiloissa ei ole mahdotonta.

Haastatteluissa työntekijät kertoivat siitä, että myös maalaus ja piirustus ovat herättäneet asiakkaita mielenkiintoa. Maalaus on ollut esimerkiksi käyttöesineiden koristelua ja taulujen maalausta. Maalaamisessa on myös käytetty taideterapiaohjausta nimeltään LogoArt. Siinä asiakas luo ohjattuna vesivärimaalauksia, joista keskustellaan. Yhdistämällä maalausta ja tavoitteellista keskustelua tuetaan asiakasta muutokseen.

”Yhden asiakkaan kohdalla aloitteen tekijä oli työkaveri, joka oli nähnyt asiakkaastaan, joka oli hirveen ujo puhumaan. Hän oli valvonta-asiakas. Hänen kanssaan tein koko [LogoArt] sarjan [10 kuvaa]. Siinä näky tiettyä muutosta sen aikana. (H4)

Erään haastateltavan yhdyskuntapalveluasiakas innostui LogoArt-maalaamisesta niin paljon, että tuli omalla ajallaan tekemään maalauksia.

LogoArt -maalauksessa ennen jokaista maalausta asiaan keskitytään tekemällä muotopiirustusta. Muotopiirustuksessa asiakas valitsee kolme väriä ja mieleisensä mukaiset välineet (pastelliliidut, tussit, puu- tai vahavärit). Sen jälkeen paperille piirretään joku muoto, jossa on viivan ylityksiä ja alituksia. Tämä toistetaan kaikilla kolmella värillä. Juuri nämä viivan alitukset ja ylitykset vaativat keskittymistä, jolloin piirtäjä keskittyy täydellisesti juuri käsillä olevaan hetkeen ja siten pääsee irrottautumaan niin päivän rutiineista kuin vaivaavista ajatuksistakin. Muotopiirustuksen jälkeen vesiväreillä maalataan märeille paperille. Märkä paperi vaikuttaa lopputulokseen siten, ettei ikinä tiedä, minkälainen maalauksesta tulee. Tämä herättää asiakkaita yleensä turhautumista, ja turhautumista aletaan työstää niin, että kiinnitetään huomiota veden määrään tai pensselin käyttöön. Tavoitteena on, että asiakas huomaa, että omilla tekemisillä on vaikutusta lopputulokseen. Turhautumista, ja maalauksen aikana syntyneitä muita ajatuksia ja tunteita, voidaan sitten käyttää hyödyksi keskustelussa rikollisesta käyttäytymisestä ja uusintarikollisuuden estämisestä. Haastattelu toi esiin, että LogoArt-maalaus sysää käyntiin erilaisia prosesseja ajattelun tasolla. Työntekijä piti LogoArt-maalaamista erittäin vaikuttavana menetelmänä.

"Mä uskon siihen, siis mä oon uskonut alusta lähtien noihin menetelmiin sillä tavalla, se prosessi alkaa siitä tekemisestä ja se jatkuu. Voin omasta kokemuksesta sanoa [LogoArtista] sen, että ne asiat alkaa työstymään omassa päässä sen session jälkeen ja se jatkuu ja silloin tapahtuu jotakin. Jotkut uudet rajat aukeaa." (H4)

LogoArt –ohjaajakoulutuksessa kuulemani LogoArtin motto onkin: "Kun pystyy tekemään muutoksen paperilla, niin muutoksen pystyy tekemään myös aivoissa!"

Vankilan työtehtäviin liittyvä maalaaminen antaa asiakkaille mahdollisuuksia toteuttaa omaa luovuuttaan esimerkiksi maalaamalla katuharjoihin maisemia tai muita kuvioita. Haastatellut kertoivat, että asiakas saa arvostusta työstään ja kokee olevansa merkittävä tekijä prosessissa, joka tähtää tuotteen myymiseen.

"Sieltä löytyy yllättäviä piirteitä ihmisistä. Et antaa vähän vielä aikaa, ettei heti odota, et sieltä tulee se joku. Saa vähän harjoitella ja sitten rupee uskon, et pikkuhiljaa löytyy se juttu. - - Loppupeleissä hän teki sellaisia harjoja, et mä esimerkiksi toin koirani valokuvan tänne, niin hän piirsi aivan samanlaisen koiran siihen harjaan. Ja hän maalasi tauluja sen jälkeen ja hän ei ollut ikinä piirtänyt. - - Et sit se on niin ihana asia, ku hän ite tavallaan pikkuhiljaa ja sieltä rupes löytyyn tällaisia asioita. Se kehitty siinä niin, että sanoi 'mähän voin tehdä tätä, vaikka siviilissä ja myydä jotain tuotteita.'" (H3)

Osa haastatteluissa mainituista rikosseuraamustyön luovista menetelmistä liittyy selkeästi vankilan työtoimintaan, kuten edellä mainittu katuharjojen maalaus. Muita työtoimintaesimerkkejä ovat puutyöt ja puutarhan työt. Puutöissä voi osallistua valmistettavan tuotteen suunnitteluun ja kehittelyyn. Puutarhatyössä voi esimerkiksi istuttaa kasveja, tehdä kukka-asetelmia ja sisustaa myymälää. Nämä ovat siitä erityisiä työtehtäviä, että ne antavat asiakkaalle vapauden käyttää omaa luovuuttaan työtehtävien ohessa.

"Hän on erikoistunut havupallojen tekemiseen. Hän on siitä ylpeä ja kuitenkin ollut meillä kolme vuotta ja se on niitä sen ainoita erikois... Ilmeisesti [olen] onnistunut jotenkin pönkittämisessä." (H3)

Haastatelluista kolme toi näiden menetelmien yhteydessä esiin luovia ongelmanratkaisutaitoja. Niillä tarkoitettiin työtehtävissä eteen tulevia ongelmien ratkaisua silloin, kun ongelmiin ei ole ohjaajallakaan välttämättä valmiiksi ratkaisua vaan se vaatii luovaa ajattelua. Esimerkiksi puutöissä jonkun esineen valmistuksessa pitää ratkaista minkälaiset liitokset ovat juuri tähän työhön kestävyydeltään ja ulkonäöltään sopivat.

Mielenkiintoinen havainto oli se, että kukaan haastatelluista ei tuonut esiin luovien menetelmien yhteydessä, että eri menetelmät olisivat jollakin tapaa sukupuolittuneita. Asiakkailta ei ollut tullut palautetta perinteisesti naisten töiksi miellettyistä töistä, kun tehtiin neulomista tai mattojen kutomista. Asiassa auttoi työntekijöiden ennakkoluuloton asenne tarjota erilaisia tehtäviä.

"Mä jotenkin ajattelen antaa niitä työtehtäviä, sillä lailla ennakkoluulottomasti. - - että kokeilee monenlaisia asioita, mitä ne vois tehdä." (H3)

Kirjansidonta ja korujen teko vaativat asiakkaalta sorminäppäryyttä. Niitä oli kuitenkin mahdollista opetella rangaistuksen suorittamisen osana. Kankaanpainanta oli useamman haastatellun mielestä erittäin suosittua. Erilaisia askarteluihin asiakkailla oli myös mahdollista tutustua esimerkiksi erilaisten korttien tai havupallojen tekemiseen. Seuraavassa lainauksessa työntekijän yllätti asiakkaan halu askarrella. Myös asiakkaan ennakkoluulottomuus askartelua kohtaan oli tuntunut mukavalta.

" - - Sit ihan kortteja tehdään tossa. Ne tulee sanomaan, et nyt olis jotkut päivät ja tarttis korttia. Iso linnakundi tulee kysyyn korttia ja sitten tehdään askartelua." (H5)

Mattojen kutomiseen oli mahdollisuus useammassa Rikosseuraamuslaitoksen toimipisteessä. Jossakin toimipisteissä sukkien neulominen on väliaikatyötä; silloin, kun odotettiin esimerkiksi työhön liittyvän materiaalin toimittamista, ja virkkaukseenkin on mahdollisuus. Erityisesti käsitöiden tekemisen yhtenä ulottuvuutena on myös muiden huomioon ottaminen. Haastatellut kertoivat, että esimerkiksi koruja tai villasukkia voi tehdä toisille ihmisille ja tuottaa siten heille iloa. Tuotteen valmistaminen ja sen antaminen läheiselle ihmiselle on pitempiaikainen prosessi, mihin sisältyy erilaisia vaiheita ja valmistautumista tuotteen luovuttamiseen. Kokemus jonkin itsetehdyn luovuttamisesta toiselle ihmiselle voi olla uusi ja tunteita herättävä, ja lisätä asiakkaan itsearvostusta.

"- - Juur kävi yks mies sanomassa, että hän tulis tekemään [korua] vaimolleen." (H5)

Asiakkaille on aineiston mukaan järjestetty Pirkanmaan rikosseuraamusalueella myös sirkusopetusta. Siinä painottuu vahvasti asiakkaiden kehohallinta ja omaan kehoon tutustuminen. Näissä harjoituksissa asiakkaat ovat, aineiston mukaan, oppineet myös toisten

kannustamista ja toisiin luottamista. Sirkuksen yhteydessä on ollut myös teatterinmaailmaan liittyvää ääni- ja liikeharjoituksia. Eräs haastateltu työntekijä kuvaa sirkusopetusta seuraavasti:

”Siellä on semmoinen pitkä pehmoinen matto, niin tehdään kuperkeikkoja ja karhunkävelyä, kärrynpyöriä ja venytellään. Sitten on jonglöörausta, sitten kaikkia pallotemppeja, tasapainoa, pyramideja tehdään. Sitten korttitaikatemppuja ja kuminauhatemppuja. Kehonhallinta ja toisen lähelle meno, ku tehdään ihmispysyramidia, ja jos siinä toinen on kontallansa ja toinen nousee päälle seisomaan. Ja siellä taputetaan, ku onnistuu ja meillä on tosi hauskaa siellä. Telakalta oli myös nainen, joka veti teatteriosion; ääni ja liike. Vangit käveli ja pysähteli siellä ja sitten ne rupes nimensä vokaaleilla puhumaan. - - ” (H5)

Kehonhallintaa järjestetään myös pienimuotoisemmin tavallisella asiakastyöntekijätapaamisella. Silloin voi tehdä esimerkiksi hengitys- ja rentoutusharjoituksia. Kehollisuus liittyy itseensä tutustumiseen ja itsensä hallintaan.

”Puhutaan vaikeista asioista niin, mitä sitä tunnistaa kehossa? Mitä sä huomaat itässä? Minkälaisia tuntemuksia ja havaintoja? Ja niillä voi olla erilaista väriä ja muotoa ja vaikka mitä kosketuspintaa ja vaikka mitä.” (H7)

Haastatellut pitivät luovina menetelminä arkipäiväisiltäkin kuulostavia asioita kuten luonnossa liikkumista ja sen tarkkailua sekä ruuanlaittoa. Eräällä haastatellulla oli kokemusta työnantajan järjestämistä luontoretkeistä. Luonnon tarkkailu yleensä antaa elämyksiä ja inspiraatiota luoviin menetelmiin.

” - - Se [luonto] on yks, missä tavallaan näki, että tavallaan näki, että voi tehdä työtä eri tavalla; ei toimistossa tai laitoksessa vaan ulkoilmassa. Mitä siellä sitten oli? Kaikki mitkä liittyi ruuanlaitot ja ruoan tekemiset tehtiin yhdessä. Ei niitä tehnyt vaan työntekijät vaan et ne [asiakkaat] osallistu siihen. Ja ne keskusteluthan oli sitte, mitä siellä luonnon keskellä oli, hedelmällisiä.” (H4)

”Tulkaapa ulos, mustarastas laulaa.” (H3)

Eräälle asiakkaalle oli tärkeä päästä kävelemään paljain jaloin nurmikolle.

”Yhdenkin asiakkaan kanssa on sovittu, että kun tulee kevät, kesä semmonen et on lämmin, ja kun yks semmosia isoja kokemuksia on ollut esimerkiksi kävellä nurmikolla paljain jaloin, niin me on sovittu, et me lähdetään. Se asiakas tuotti ite sen, et se on ollut hänelle merkittävä

kokemus ja hän muistaa sen jo lapsuudestaan ja me ollaan otettu se mukaan asiakastyöhön.” (H7)

Yksi haastateltu mainitsi vetävänsä ruokapiiriä, jossa valmistetaan yhdessä asiakkaiden kanssa ateria. Luovuus näkyy esimerkiksi ruokien suunnittelussa ja esillepanossa.

Yllä olevasta näkyy, että luovien menetelmien kirjo on laaja. Osa niistä limittyy muuhun toimintaan, jota käytetään luovasti; osa puolestaan on erityisesti luovaksi toiminnaksi tarkoitettua, erikseen järjestettyä toimintaa. Menetelmille on ominaista myös se, että ne eivät ole vain työntekijävetoisia: asiakkaatkin ovat saattaneet ehdottaa joitakin menetelmiä. Aineiston mukaan luovat menetelmät monipuolistavat rangaistuksen suorittamista ja antavat asiakkaille uusia väyliä käsitellä omia asioitaan.

5.2 Luovien menetelmien käyttö rikosseuraamustyössä

Tarkastelen tässä alaluvussa luovien menetelmien käyttöä RISE:ssa neljän eri näkökulman kautta. Näkökulmat pohjautuvat aineiston sisällönanalyysiin (ks. luku 4.3). Näkökulmia ovat: luovien menetelmien käyttötilanne sekä asiakkaan, työntekijän ja tilojen näkökulmat.

Luovien menetelmien käyttötilanne

Luovien menetelmien käytölle ei aineiston mukaan yleensä löytynyt mitään tarkoin määriteltyä tilannetta vaan niiden käyttäminen vaati työntekijältä asiakkaan huomioon ottamista ja eri vaihtoehtojen tarjoamista. Luovien menetelmien käyttö saattaa lähteä liikkeelle monella eri tapaa. Eräs työntekijä painotti asiakkaan huomioimista seuraavalla tavalla:

”tuntosarvet pystyssä sitä oppijaa kohtaan” (H2)

Luova tilanne saattaa syntyä spontaanisti kesken ohjelmatyön tai tavallisen yksilötapaamisen aikana. Tässä otteessa työntekijä huomaa käyttää asiakkaan tekemää musiikkia avuksi vaikeiden asioiden käsittelyssä:

”Tuntuu hyvältä vaihtoehdolta, ku sä oot kumminkin säveltänyt tähän liittyvää musiikkia, niin käydään sen kautta läpitte [rikoskeskusteluja]” (H1)

Tässä haastattelun lainauksessa näkyy työntekijän oma oivallus siitä, missä tilanteessa luovien menetelmien käyttö oli saanut alkunsa.

”Siellähän [luonnossa] tää tavallaan alko, se, että muullakin tavalla voi tehdä kuin sillä perinteisellä menetelmällä” (H4)

Vankiloissa asiakkaille järjestetään kursseja, joissa pääsee ohjatusti toteuttamaan luovuutta. Tällaista toimintaa ovat esimerkiksi kankaanpainantaryhmät, taidepiirit tai sirkusopetus. Vangit voivat vankiloissa osallistua myös musiikki- ja teatteriesityksiin. Yhdyskuntaseuraamustoimistossa suuremmille joukoille tarkoitettuihin luovuuteen liittyviin kursseihin ovat kuitenkin harvinaisia. Yksi työntekijä kertoi haastattelussa esimerkin yhdyskuntaseuraamustoimistossa järjestetystä luovasta toiminnasta. Hän oli osallistunut katsojana RISE:n asiakkaan valokuvanäyttelyyn. Näyttelyn toteutukseen liittyi myös valokuvaaja-asiakkaan ja RISE:n työntekijän järjestämät vuorovaikutteiset näyttelyn opastukset. Valokuvaaja kertoi avoimesti taustastaan ja RISE:n silloiset asiakkaat sekä työntekijät saivat kertoa ajatuksiaan, tunnelmiaan ja halutessaan jakaa omia tarinoitaan.

Vankiloiden työpajoilla työskentelevät ohjaajat toivat esiin ammatillisen ongelmanratkaisun. Se tarkoittaa haastateltujen mukaan tilannetta, jossa työn etenemisen esteenä on jokin materiaaliin, työtapaan tai muuhun vastaavanlaiseen tilanteeseen liittyvä ongelma. Ongelmaan ei välttämättä ole valmista ratkaisua, joten luovuuden käytöstä on asiakkaalle hyötyä työn eteenpäin saattamiseksi. Luovuuden käyttö ammatillisessa ongelmanratkaisussa myös auttaa asiakasta tutustumaan uuteen ammattialaan. Erään haastattelun antamassa esimerkissä asiakas sai ensin valmistaa itselleen olohuoneen pöydän saaden sitä kautta kokemusta erilaisista työvaiheista. Työntekijän mielestä asiakas oppi tämän prosessin kautta ammattialan eri työtehtäviä.

Aineistossa tuli useamman kerran esiin, että luovien menetelmien kautta voidaan päästä helposti alkuun tavoitteellisessa tuomion suorittamisessa; saadaan syntymään vuorovaikutusta, joka edistää luottamuksen syntymistä ja siten asiakkaan avautumista vaikeidenkin asioiden käsittelylle. Luovia menetelmiä käytettiin apuna esimerkiksi asiakkaan oman historian, verkostojen ja elämäntilanteen käsittelyssä. Seuraavassa lainauksessa työntekijä löysi yhdessä asiakkaiden kanssa mieleisen tavan käsitellä vaikeita asioita luovuuden kautta.

"ahaa-elämys ku molempien kans tuntu, ettei tästä tule yhtään mitään, ja tää tulee olemaan pitkä ja kivinen tää tie, et niinku vaihtoehtoisilla keinoilla voi oikeasti tehdä. Se teki siitä [valvontasuhteesta] muutaman tapaamiskerran jälkeen, ehkä epämiellyttävästä valvontasuhteesta todellakin mielenkiintoisen ja jopa sellaisen, että itekin odotti näitä tapaamisia, et miten nää lähtee, mitä ne tuo. Ne oli antoisia. Ei varmaan hoksaa itekään käyttää. Usein ajattelee, et tää on niin byrokraattista."
(H6)

Myös vankeusajan ja vankilasta vapautumisen sekä yhdyskuntaseuraamuksen päättymisen käsittelyssä on käytetty luovia menetelmiä. Yleisintä aineiston perusteella oli, että työntekijä ehdottaa luovaa menetelmää asiakkaille. Luovaa menetelmää saatetaan systemaattisesti tarjota kaikille asiakkaille tai asiakkaan tuottamasta puheesta poimitaan vinkkejä kiinnostuksen suuntaan. Asiakasta voidaan myös motivoida menetelmän käyttöön, mutta mitään painostusta tai pakottamista ei käytetä. Seuraavassa yhden työntekijän kokemus motivaatiosta luovan menetelmän käyttöön:

"Niin se motivaatio tulee ittestään. Sehän on yks autuus ja voimavara tässä luovuudessa. Ja sitten tää ohjaajan rooli on enemmän antaa keinoja siihen toteutukseen, antaa ratkaisumalleja jonkun unelman saavuttamiseen." (H2)

Asiakasta on vaikea saada innostumaan luovista menetelmistä, jos työntekijä ei ole innokas käyttämään kyseisiä menetelmiä. Luovan menetelmän markkinoinnissa työntekijän oma asenne on tärkeä. Toisinaan pelkästään työntekijän kuvaillessa luovaa menetelmää asiakas saa kipinän kokeilla itsekkin sitä. Aluksi luoviin menetelmiin empivästi suhtautuva asiakas voi lopulta innostua valtavasti luovasta tekemisestä ja sen ohella keskustelusta. Näin kävi aineiston mukaan yhdelle asiakkaalle, joka kokeili motivoinnin jälkeen LogoArtia ja innostui valtavasti siihen yhdistetystä muotopiirustuksesta, joka muotoutuu tekijänsä mukaan haastavaksikin aivotyöskentelyksi. Tämän innostuksen seurauksena asiakas sitoutui valvontakäynteihin ja halusi keskustella asioistaan LogoArt-maalauksen ohessa.

Luovien menetelmien hyödyntäminen voi käynnistyä myös puoli vahingossa eli sitä ei ole mitenkään haettu tai tarjottu asiakkaalle. Siihen voi siihen voi riittää pieni kehu työpäivän aikana tai se, kun asiakkaan kanssa puhutaan harrastuksista, esimerkiksi musiikista. Eräs haastateltava vahvisti asiaa näin:

" - - juuri etenkin tän musiikintekijän kanssa, ku se [musiikki] on sille niin luontainen keino." (H1)

Idea luoviin menetelmiin voi tulla myös RISE:n ohjelmatyön tehtävistä. Luovuuden kautta asiakas voi ilmaista asioita omalla tyylillään. Seuraavassa esimerkissä asiakkaat ovat elävöittäneet sukupuutyöskentelyä luovuudella. Sukupuutyöskentelyssä annetaan usein valmis kuva, johon täydennetään esimerkiksi sukulaisten ja ystävien nimiä kirjoittamalla.

”Niin ja muuten yks sellainen homma on ollut, toi sukupuutyöskentely. Niin siihenhän on osa asiakkaista halunnut tehdä omia kuvioita. Toisilla on ollut kartonkia ja palloja ja neliöitä. Ja sama ku on mietitty esimerkiksi ihmissuhteita ja sitä verkostoa.” (H7)

Rikosseuraamustyön tärkeä elementti on rikoskeskustelut, joissa asiakkaan rikosta käsitellään eri näkökulmista ja pohditaan syitä rikoksen tapahtumiseen. Rikos saattaa olla asiakkaallekin traumatisoiva, ja asian käsittely haastattelun keinoin voi olla liian tuskallista. Luovat menetelmät madaltavat kynnystä kertoa rikostapahtumista. Haastatelluilla oli paljon kokemusta luovien menetelmien käytöstä rikoksen käsittelyssä.

”Just näilläkin molemmilla on henkirikostausta, et se on ollut myös hirveen traumatisoiva myös itselle [tekijälle] koko tapahtuma. Se, et sitä on pystytty vähä hallitummin käymään läpitte eli se on saanut ensin purkaa sitä paperille ja musiikkiin eli sitten vasta käsitellään.” (H1)

Rikosasian käsittely on asiakkaalla voinut pysähtyä paikalleen esimerkiksi siitä syystä, että asiakas kokee olevansa syytön. Aineiston mukaan luovat menetelmät voivat auttaa asiakasta etenemään oman rangaistuksen ajan suunnitelmansa tavoitteiden asetteluun, kun asioita voi käsitellä itselleen sopivalla tavalla, esimerkiksi valokuvaamalla tai kirjoittamalla. Haastateltu työntekijä kertoi myös sen, että luovien menetelmien avulla voidaan keskittää ajatukset tähän hetkeen ja kyseessä olevaan tuomioon.

”Oli niinku hirveen vaikee aloittaa valvonnan sisällöksi määriteltyä rikoskeskustelua ja oli hirveen vaikee päästä niihin käsiksi, koska molemmat koki sen, et on niinku syyttömiä. Sit se tän ensimmäisen kohdalla tuli, se ite kerto niitä, et oli kirjoittanut paljon vankilassa. Ja sit se siitä jotenkin lähti, se niinku ite kysy, et haluatko sä lukee niitä tekstejä?” (H6)

Aineiston mukaan luovan menetelmän käytössä ei voi kokonaan epäonnistua. Vaikka asiakas jättäisi jonkun luovan menetelmän kesken, se saattaa johtua muista tekijöistä kuin luovasta menetelmästä. Myös jos joku ei halua tehdä mitään luovaa, se ei ole epäonnistumista vaan kyseisen menetelmän aika ei ole nyt. Yksi työntekijä kertoi kirjoitusryhmästä, jossa yhdelle

neljästä asiakkaasta aihe ei ollut sopinut ja hän kieltäytyi jatkamasta. Työntekijä koki tämän tilanteen epäonnistuneeksi, vaikka kuitenkin kolme asiakasta neljästä olivat innostuneet aiheesta ja palauttaneet tehtävän. Mahdollisesti myös kieltäytyjä oli saanut uusia ajatuksia kyseisestä aiheesta. Toisen haastattelun asiakas jätti luovan menetelmän kesken, koska sen nostattamat tunteet menivät liian syvälle. Asiakkaan kanssa keskusteltiin asiasta jatkokäynneillä, muttei enää käytetty toiminnallista menetelmää. Asian käsittely oli kuitenkin saatu alkuun.

Luovat menetelmät asiakkaan kannalta

Asiakkaan terveydentilalla on vaikutusta siihen, kenelle luovia menetelmiä tarjotaan. Aineisto kertoo, että luovia menetelmiä ei tarjota asiakkaille, joilla on akuutti kriisitilanne lähipiirissä tai itsellään. Esimerkiksi psykoosi, muu vakava mielenterveydellinen ongelma tai asiakkaan ylistressaantuminen jostain asiasta ovat tilanteita, jolloin asiakkaan mieli saattaa olla liian voimakkaasti keskittynyt johonkin muuhun. Tällöin luoviin menetelmiin ei välttämättä riitä mielenkiintoa.

”Periaatteessa semmoisissa tulipalon sammutustilanteissa [en käyttäisi luovia menetelmiä], et jos on joku sellanen, et just nyt pitää selvittää sosiaalitoimessa asioita tai lähteä saman tien lääkäriin. Silloin, kun on kyse siitä ihan semmoisesta ihan niinku palveluohjaustyöstä tai niinku semmoisesta tai sitten, jos ihminen ite ei halua, niin mun mielestä sen täytyy saada valita, ettei tuputa väkisin. Mä aattelen, et mun tehtävä on tarjoilla erilaisia vaihtoehtoja ja kertoo niinku niitä ja sit me voidaan niitä yhdessä kokeilla tai sitten jättää kokeilematta. Antaisin kuitenkin aina semmoisen mahdollisuuden.” (H7)

Toisaalta luovien menetelmien käyttö silloin, kun asiakkaalla on diagnosoituja sairauksia tai esimerkiksi mielenterveyden vaikeuksia, saattaa olla sujuvampi keino puhua rikoksesta ja omista asioista perinteisen haastattelun sijaan. Haastattelussa tuli esiin myös asiakas, jolla oli Asperger-oireyhtymä. Hänen vahvuutenaan oli musiikki ja musiikin kautta saatiin yhteys asiakkaan ja työntekijän välille. Toisessa haastattelussa mainittiin, kuinka masennuksesta kärsivän ihmisen oloa maalaaminen voi helpottaa ja sitä kautta päästään hoitamaan arkipäiväisiä asioita.

Asiakkaiden terveydentilan vakaa ja riittävä taso on tärkeää niin työtehtävien kuin luovien menetelmienkin onnistumiselle. Aineistossa tuli ilmi, että asiakkaiden terveydentilan

määrittäminen eroaa vankiloissa verrattuna yhdyskuntaseuraamustoimistoon. Vankiloissa on tarjolla terveydenhuoltopalvelut, kun yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaat eivät välttämättä pääse tai osaa hakeutua julkisiin tai yksityisiin terveydenhuoltopalveluihin. Vankilan työpajalla toimiva työntekijä kertoi, että asiakkaat voivat hakea itse sairauslomaa ja työntekijällä tulee olla valmiuksia ohjata asiakas hoidon piiriin. Haastateltu rikosseuraamustyöntekijä kertoi, että yhdyskuntaseuraamustoimistoon asiakas voi tulla tapaamisille hyvinkin huonossa kunnossa. Tällöin työntekijän on osattava ohjata asiakas pikaisesti oikeiden palveluiden piiriin.

Aineiston mukaan RISE:n asiakkaat suhtautuvat eri tavoin luoviin menetelmiin. Jotkut asiakkaat vaativat pidempää asioiden kypsyttelyä ennen osallistumistaan luoviin menetelmiin. He ehkä käyvät katsomassa, kun muut osallistuvat ja saattavat kokeilla itsekkin ennen kuin päättävät osallistumisestaan. Luoviin menetelmiin osallistuminen ei haastateltujen mukaan kiinnostanut kaikkia asiakkaita, mutta nämä asiakkaat saattoivat tilata tuotteita kavereilta, jotka osallistuivat luovaan menetelmään. Yksi haastateltu kertoi, että osa Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaista ei tee mitään päätöksiä itse, joten heidän kohdalla motivointityö on tärkeä osa luovaa prosessia. Luovan menetelmän käyttö voi avartaa heille uusia kokemuksia esimerkiksi omasta päätöksenteosta.

Useammissa haastatteluissa selvisi, että periaatteessa luovat menetelmät sopivat kaikille, mutta on tärkeää, että asiakkaalla on oma kiinnostus niihin osallistumiseen. Osallistuminen ei saa tuntua asiakkaasta vastenmieliseltä tai epämiellyttävältä. Seuraavissa kahdessa otteesta työntekijät pohtivat luovien menetelmien soveltuvuutta asiakkaille.

”Loppujen lopuksi pelkäisin sitä, että vetäisin rajaa kenenkään puoleen, sit mennään pienimuotoisemmin.” (H3)

”Se sopii kaikille, mutta onko sen aika tässä kohtaa.” (H2)

Eräs haastateltava kuvaili luovien menetelmien ihanneasiakastaan seuraavasti:

”katselee, kuuntelee ja syttyy pikkuhiljaa.” (H2)

Osalla RISE:n asiakkaista oli yhden työntekijän mielestä ”kasvojen menettämisen pelko”. Se liittyi epävarmuuteen omasta osaamisesta ja sitä kautta pelosta, mitä hänen asemalleen

vankiyhteisössä tapahtuu, jos hän epäonnistuu. Tämä pelko voi estää asiakasta osallistumista luoviin toimintoihin.

"et jos on kova jätkä rikoksen teillä, pitäis olla kova jätkä jossain [työpajalla] missä ei osaa mitään." (H2)

Aineiston mukaan osa asiakkaista tuo aktiivisesti esiin haluaan tehdä jotain luovaa, mikä on kuitenkin harvinaisempaa. Asiakkaiden voi olla vaikea kuvitella, että viranomaiset voivat tarjota myös luovaa menetelmää asioiden käsittelyyn. Haastatelluilla oli kokemusta myös siitä, että asiakas saattaa olla yli-innokas tekemään kaikkea mahdollista luovaa, mutta loppujen lopuksi ei saakaan aikaiseksi mitään, jolloin into hiipuu.

"jos on hirveen touhukas ja tehokas puheissaan ja aloituksessa niin sitten, mulla ei oo siihen mitään lukua, mut useimmiten ne ovat niitä töppääjiä." (H2)

"siinä tulee välillä ääripäät, jotka haluais tehdä kauheesti kaikenlaista. Ne vähä niinku lähtee yli." (H3)

Haastatellut kertovat, että myös toisten esimerkki saattaa innostaa asiakkaita. Jos on mahdollisuus nähdä toisten asiakkaiden tekevän esimerkiksi koruja, saattaa omakin innostus näpertelyyn herätä.

"Kyllä se tarvii välillä kypsytellä. Ne tulee välillä katsomaan noita töitä, mitä meillä on, jos hän jonain kauniina päivänä tulisi tekemää, ja sit ne kurkkii toisen olkapään yli et mimmosta se on ja voi tulla vähän kokeilemaan. Toiset käy rohkeesti tekemään ketjua, ku toiset käy muutaman kerran kattomassa ja käy niinkin, ettei ne halua tehdä." (H5)

Joskus asiakkaalle annetut muut työtehtävät eivät onnistu tai kiinnosta. Silloin luova menetelmä on saattanut auttaa eteenpäin. Aineistossa tulee ilmi se, kun sai ensin kokeilla omien töiden suunnittelua ja tekemistä, valmius tilaustöiden tekemiseen kasvoi. Aluksi ylhäältä päin annettu työtehtävä herätti mahdollisesti vastarintaa, mutta omien töiden tekemisen kautta taidot ja itseluottamus kasvoivat ja siten auktoriteetin vastustuskin pieneni.

"Mun mielestä siinä näkyy, et se lähestymistapa ja se et sitä ei huvittanut se homma, mikä ylhäältä päin annettiin, mutta kun se sai tulla se sieltä iteltä sisäلتä, et hän halua semmosen ja tommosen. Ja tän saman kaverin kanssa on jatkettu sitte sillai, et se tekee edelleen itselleen työtä vaikkakin maksaa siitä vähän enemmän kuin pelkät materiaalit."

Prosessia ja luomisen tuskaa. Tekee tv-tasoa. Hän sanoi, et voi seuraavaksi tehdä mitä sulla oli noita töitä. Se oli nyt valmis sitten ottamaan vastaan sen tilaustyön.” (H2)

Yhden haastattelun mukaan asiakkaiden työhyvinvointiin voitiin vaikuttaa luovien menetelmien avulla. Luovien menetelmien avulla asiakkaille voidaan tarjota jotain muuta toimintaa raskaiden tai yksitoikkoisten työtehtävien sijaan.

”Ja sitte ku tuo työ on semmosta aika ykstoikkosta ja käy olkapäille, sit tota he haluaa välillä tehdä jotain muuta.” (H5)

Haastattelujen mukaan luovat keinot ovat olleet joillekin asiakkaille luontainen keino ilmaista itseään. Niillä on päästy alkuun myös tilanteissa, joissa asiakkaalla on kaikki perusasiat kunnossa, minkä takia rikokseen johtaneita syitä on ollut vaikeampi löytää.

”Ja sitten näillä molemmilla oli myöskin semmonen, niinku aika lailla yhtäläisiä piirteitä: ei oo aikasempaa rikostaustaa, siviiliaikaiset perusasiat on kunnossa, ettei oo mitään työhön tai toimeentuloon liittyvää, asumiseen, päihteisiin liittyvää problematiikkaa, eikä niinku oo uusia rikoksia tullut kummallekaan. Ajatus olisikin se, että niitä [ehdollisen vapauden valvonnat] voisi sitten lakkauttaa, kun pääsisi etenemään niissä rikoskeskustelun tavoitteissa. Niin siitä se [luova menetelmä] sitten lähti.” (H6)

Asiakkailla voi olla myös joitain erityistarpeita, joihin vastaaminen on työntekijältä onnistunut parhaiten luovien menetelmien kautta. Tällaisia asiakkaan erityistarpeita voi aineiston mukaan olla haasteet kognitiivisissa taidoissa, vaikeus sanoittaa asioita, puutteet keskustelutaidoissa, korkea sosiaalinen paine haastattelutilanteessa, ujous ja henkinen huonovointisuus. Luovat menetelmät voivat auttaa myös tilanteessa, jossa asiakkaan suomen kielen taito on puutteellinen. Esimerkiksi rattijuopumuksesta tuomituille suunnatussa Liikenneturva -ohjelmassa valokuvien katselemisen kautta on saatu selkeyttä tehtävien ymmärtämiseen ja sitä kautta myös oman rikostilanteen selvittämiseen. Seuraavassa otteessa työntekijä kertoo asiakkaan pystyvän kertomaan sellaisia asioita, joille ei muuten löydä sanoja, kehollisuuden kautta.

”Uus taso mun mielestä on ollut tuo kehollisuus. Kehotaso, et mitä sen kans pystyy. Tietyllä lailla mä koen sen luovaksi, että pystyy hyödyntämään kehollisuutta ja kehoa jotenkin siinä asioiden työstämisessä. On aika luova prosessi silloin, kun ihminen ite ottaa

kontaktia kehoonsa ja lähtee sitä kautta tutustumaan itteensä; alkaa tulla ulos asioita, mille ei ole välttämättä sanoja.” (H7)

Aineiston mukaan RISE:n asiakkaat kuuluvat usein siihen ihmisryhmään, joka ei yleensä ole saanut kehuja tai muita myönteisiä kommentteja tekemisistään. Luovien menetelmien kautta asiakkaiden on mahdollista kokea onnistumisen iloa, kiitosta, kehua ja aitoa hyväksyntää. Seuraavassa kahdessa haastattelulainauksessa työntekijät kertovat asiakkaiden huomioimisen tärkeydestä.

”Sen mä oon huomannut siinä sit ku [asiakas] onnistuu näissä hommissa ja pönkittää sitä kehumalla. Ja oon aina sanonut ’en kehu, jos ei oo aihetta’. Pidän myös huolen, et ku tässä on iso porukka ja on paljon ihmisiä, jotka ei ole kiitosta kauheesti saanut, niin sellainen kateellisuus eli pitää tulla aiheesta ja huomioida näitä muita muissa asioissa, mutta siinä on pikkasen vaikee tehtävä, et sitä ei tuu liikaa, mut ettei muut kärsi siitä kehumisesta. Mut kuitenkin ku kaikilla kuitenkin löytyy joku semmonen, missä on hyviä. Niin sen ylläpitäminen, et huomaa kaikki pienetkin jutut tasapuolisesti.” (H5)

”Yks mikä on aivan äärimmäisen tärkeä on se, et tulee se onnistumisen ilo ja tulee se kiitos jostain hommasta, ja sitten tulee se kehu, koska se on se, mikä on näiltä ihmisiltä puuttunut. Mä oon aina tässä kohtaa kertonut sen, joka on monessakin persoonassa toistunut. Et tulee se mua vanhempi mieshenkilö mulle näyttämään sitä ensimmäistä onnistunutta työtään vähän siihen henkeen, että siitä vaan puuttuu se yksi ainut pieni-iso sana alusta eli siitä puuttuu ”iskä”. Ne tulee kertomaan. -Kato, kato, mä sain tehtyä tän. Nyt tää on just niin, ku sä laitoit ne mitat. Kato, tää on just sen mittainen. Kaikista lauseista puuttuu vaan se, mikä on puuttunut koko elämästä. Se näkyy se sosiaalisen elämän vajavuus sieltä. Osa vangeista on sellaisia, et ne ei tee mitään ratkaisuja ite. Noin niiku lähtökohtaisesti, mut ne saa tekemään ratkaisuja pienellä kehumisella ja sillä et – Sähän teit hyvän ratkaisun tohon.” (H2)

Tässä otteessa pitkän uran tehnyt työntekijä kertoo myönteisten piirteiden ja taitojen löytämisen olevan mahdollista vain paria esimerkkiä lukuun ottamatta.

”Kyllä niistä löytyy sitä [pehmeää puolta], jokaisesta koitan hakea jotain hyvää. Vuosien varrella on yks tai kaks ihmistä kohdannut, mistä en löytänyt mitään hyvää. Näitä on mennyt 20 vuoden aikana, vaikka kuinka paljon. Työtä kyllä tehtiin yhdessä, mutta kyllä ihan niskavillat pystyssä. Se pahuus oli niin vahvaa.” (H5)

Luovat menetelmät mahdollistavat asiakkaan harjoittelemaan empaattisuutta toisia ihmisiä kohtaan. Esimerkiksi itse valmistettu tuote voidaan antaa lahjaksi läheiselle tai toimittaa tilaajalle ja tuottaa näin iloa muille.

"Ja sitten kun on tapaamisia, joskus ne saavat antaa kelle se [koru] tulee eli se on tosi tärkeä. Eli mä vien sen kirjekuoressa tonne ja vartija antaa vangille. Yleensä saavat itse ojentaa. Juhlallinen hetki olis nähdä. Kun oli isä-lapsi-ilta ja oli näitä saattajia, niin siellä yks rouva heti esitteli korua. Se on tosi tärkeä." (H5)

Asiakkaan luonteenpiirteet vaikuttavat paljon luovan menetelmän onnistumiseen. Hätäinen tai äkkipikainen tyyppi voi vaatia pidempää kypsyttelyaikaa luovien menetelmien käyttöön. Seuraavissa kahdessa otteessa on esimerkkejä eri luonteisista asiakkaista.

"Jos miettii esimerkiksi sitä mun asiakasta, joka aloitti maalauksen, niin hänhän oli tosi vastentahtoinen aluksi, ettei missään nimessä, se oli hänelle kuitenkin lopulta hirveen hyvä kokemus." (H1)

"Ja sit jos ajattelee sitä kehollisuutta, kun on sellaisia asiakkaita, joiden on vaikea pysyä, niiden semmoisen sietoikkunansa sisällä, et saattaa tulla hirveä ylivireys tai joku semmonen lamaantuminen ja alivireys, niin niissä myöskin sitä semmoista taputtelua ja liikkumista, sen kautta sen kehon hakemista." (H7)

Haastatellut toivat esiin, että tilanteessa, jossa asiakkaan kanssa ei jokin tekeminen onnistu, asiakasta tulee lähestyä eri tavalla, esimerkiksi antamalla samansuuntainen helpompi harjoitustyö tai kokonaan erityyppinen työ. Asiakkaat saattavat tarvita myös aikaa tottuakseen uusiin toimintamalleihin. Ylimielisyys tuli yksittäisenä luonteenpiirteenä mainituksi asiakkaista, joille luovien menetelmien esittely voi olla haastavaa. Joillakin ihmisillä on taas koko ajan kiire, joten luovan menetelmän aika ei välttämättä ole silloin.

"Sellasessa tilanteessa, missä asiakas on, niin et hyvä ku malttaa istahtaa tai, että on koko ajan lähdössä, vaikka toisaalta silloin vois olla hyväkin istuttaa. Mut ei voi vaatia, ku tää ei oo virallinen osa rangaistusta. Ehkä, jos tietäisin, että asiakas on kauheen ylimielinen, niin ei se toimisi. Mä en usko, et se toimis." (H4)

Vankilassa myös taloudellinen toimeentulo vaikuttaa merkittävästi siihen osallistuvatko asiakkaat luoviin menetelmiin. Jos osallistuu työtoimintaan, saa pientä palkkaa. Koulutuksestakin saa toimintarahaa. Luoviin menetelmiin osallistumisesta ei välttämättä makseta yhtä paljon kuin työtoiminnasta tai koulutuksesta. Vaikka vankilasta saadaan pääruuat,

asuminen ja pyykkäys, jää asiakkaille ostettavaksi välipalat, hygieniatuotteita, kirjetarvikkeet ynnä muut sekä monille niin tärkeät tupakat.

”Täällähän on tietysti toi työ ykkösenä, mistä se raha tulee.” (H5)

Työntekijöiden näkökulma luoviin menetelmiin

Edellä jo kerroinkin, että RISE:n työntekijät ovat käyttäneet luovia menetelmiä apunaan esimerkiksi asiakkaan oman historian, verkostojen, rikosten ja elämäntilanteen käsittelyssä. Myös vankeusajan ja vankilasta vapautumisen sekä yhdyskuntaseuraamuksen päättymisen käsittelyssä luovat menetelmät ovat osoittautuneet toimiviksi. Luovien menetelmien avulla työntekijän on mahdollista muun muassa innostaa ja rohkaista asiakasta. Luovat menetelmät haastavat myös työntekijän kokeilemaan jotain uutta, auttavat jaksamaan työssä ja lisäävät yhteistyötä työkavereiden kanssa.

Haastateltujen mukaan luovat menetelmät edesauttavat luottamuksen syntymistä asiakkaan ja työntekijän välille.

”Kyllä se vaatii sen tietyn luottamuksen synnyn, et se ei nyt tarkoita, et me ollaan mitään liian kavereita, ei se oo se idea, ku lähdette täältä pois, niin teillä on kauhea ikävä tänne, [työpajan] henkilökuntaa, vaan, että teillä on täällä hyvä olla ja se on niinku kaikille semmoinen hyvä aika.” (H3)

Se, että työntekijä myös osoittaa luottamusta asiakasta kohtaan, avartaa asiakkaan käsitystä omasta itsestään ja taidoistaan.

”Mä jotenkin ajattelen antaa niitä työtehtäviä, sillä lailla ennakkoluulottomasti. - Hän ei olis ikinä tajunnut, et hän pystyy ottaa tällaisia vastuuta jostain hoitamisista. (H3)

Työntekijän oma innostuneisuus vaikuttaa myös asiakkaaseen. Eräs haastateltava kertoi, ettei hänen käyttämänsä tarinan kertomiseen kannustava menetelmä toiminut. Haastateltava itse myönsi menetelmän olevan itselle vieras, eikä hän ole ollut kovin halukas sitä käyttämään.

”Et kyl mä sen tunnistan, että mulla on esimerkiksi tietyt tehtävät, joita mä käytän. Jokku nallekorit, ni en tykkää niistä. Ne on epämukavia itselle,

ettei niitä tuu käytettyä, mut ne on oman päänsä sisällä ne blokit. Ja kyllähän asiakas innostuu niistä [luovista menetelmistä], jos työntekijäkin innostuu niistä.” (H1)

Aineiston mukaan luovien menetelmien yhteydessä työntekijä haastaa myös itsensä. Luovuus tuo esiin sekä asiakkaan että työntekijän vahvuuksia ja voimavaroja, jotka sitten kannattelevat ja kantavat haastavampien aikojen yli.

”Työn tähtipölyä on sellaiset hetket, missä nousee jotakin uutta, jotakin semmoista mikä syntyy siitä ihmisestä ja siitä hetkestä.” (H7)

”Siitä on ollut iso apu, kun itse on kokeillut luovia menetelmiä, niin sitten pystyy itse sanoo, että itte tykkäsin tosta ja tosta.” (H1)

Luovien menetelmien käyttämistä tukee esimerkiksi se, että ne auttavat jaksamaan henkisesti raskaassa työssä. Myös mahdollisuus tarjota asiakkaille toisenlaisia tunnekokemuksia inspiroi haastateltavia. Aineiston mukaan luovia menetelmiä käytetään liian vähän.

”Liian vähän käytetään [luovia menetelmiä], ihan liian vähän.” (H5)

Haastatellut kertoivat, että luovien menetelmien käyttöä on saatettu etukäteen suunnitella työkaverin kanssa tai toinen työntekijä on pyytänyt kollegaansa ohjaamaan luovaa menetelmää asiakkaalleen.

”Kyl se on niin, et me täs vähä mietitään niinku [kollegan] kanssa yhdessä, et mikä on kenenkin aluetta. Ja sitten, jos [asiakas] löytää sen jonkun, niin mikä sen hienompaa, ku me annetaan kaverille tavara tohon eteen ja se alkaa tekeen.” (H3)

Hyvä ilmapiiri on tärkeää työntekijän ja asiakkaan välillä tai ryhmässä. Silloin luovuuttaan voi vapaasti käyttää. Asiakkailta ei saa vaatia liikaa vaan edetään pienin askelin. Tällöin asiakkaille ei tule tunnetta, että he eivät osaa. Työntekijän on aktiivisesti kiinnitettävä huomiota tunnelmaan ja ryhmätilanteisiin, kuten seuraavat haastatteluotteet kertovat.

” - - ja ennen kaikkea nähdä se, että mikä se, missä se menee se ihminen. Se, että sä niinku huomaat ennen kuin se tekijä ite huomaa, et nyt alkaa vituttaa. Nyt alkaa olla tommoset elkeet. Et kohta voi joku [esine] lentää johonkin päin.” (H2)

”Me ehkä ite yritetään näyttää myös sitä vapauden mallia, et kaikki on mahdollista. Voi naureskella ja olla iloisia ja silti ottaa työmme vakavasti.”
(H3)

Luovat menetelmät nähtiin haastatteluissa myös hyvänä vaihtoehtona jokseenkin byrokraattiselle toimisto- ja työpajatyölle sekä asiakkaan että työntekijän kannalta. Molemmille ne tuovat vaihtelua päivän rutiineihin ja tarjoavat erilaisia tapoja käsitellä yleensä vaikeita asioita. Luovat menetelmät rikkovat kaavoja ja elävöittävät työnkuvaa. Ne voivat muuttaa suhtautumista vaikeaan käsiteltävään asiaan siten, että asioiden käsittelystä tulee molemmille osapuolille mielenkiintoista ja helpompaa.

Tilanäkökulma luoviin menetelmiin

Aineiston mukaan vankiloiden työpajat ovat luonnollinen ympäristö luovien menetelmien käyttöön. Valmiit tilat soveltuvat hienosti erilaisten materiaalien ja menetelmien käyttöön. Luovien menetelmien saavutettavuus onkin vankiloiden työpajoilla huomattavasti helpompaa kuin yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Aineiston mukaan vankiloissa olevia tiloja on tosin jouduttu sulkemaan kustannussyistä.

Aineiston mukaan toimistotilat, joissa suurin osa yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakasvastaanottotilanteista tapahtuu, eivät sovellu kaikkien luovien menetelmien toteuttamiseen, kuten savi- ja maalaustöihin. Toimistojen materiaalit ovat arkoja sotkeutumiselle, eikä tiloissa ole vesipistettä. Kuitenkin esimerkiksi jotkut kehollisuusharjoitukset, musiikin kanssa työskentely, valokuvatyöskentely ja kirjoittaminen onnistuvat näissäkin tiloissa.

5.3 Luovien menetelmien vaikutus vuorovaikutukseen asiakas-työntekijäsuhteessa

Luottamuksellisen asiakas-työntekijäsuhteen merkitystä avattiin jo edellisessä alaluvussa. Asiakkaan omien tunteiden ja asioiden puhuminen kertoo luottamuksesta asiakkaan ja työntekijän välillä. RISE:n asiakkailta on usein syvä luottamuspula viranomaisia kohtaan. Aineiston mukaan luottamus syntyy helpommin yhdessä tekemisen kautta. Haastateltavat pitivätkin luottamusta tärkeänä vuorovaikutuksen välineenä. Luottamuksen syntyyn viittaavat

myös esimerkiksi asiakkaan suojamuurien putoaminen ja kommunikoinnin syveneminen asiakkaan ja työntekijän välillä. Luottamus on tunnistettavissa esimerkiksi siitä, että asiakas saattoi olla oma itsensä, eikä hänen tarvinnut esittää mitään roolia. Luottamus siis avaa tietä avoimelle vuorovaikutukselle.

”Siinä tavallaan vapautuu ja jollakin tavalla siinä tilanteessa ollaan tavallaan niin intiimisti. Luottaa toiseen siinä jollakin tavalla.” (H4)

”Jokaisella on oma tarina ja oma elämä. Sitten antaa sen yksityisyyden, et ne puhuu, sitten mitä ne puhuu, luottamus muutenkin. Semmonen luotto tulee, et ne voi aika montaa asiaa täällä puhua.” (H5)

Vuorovaikutustilanne luovien menetelmien yhteydessä on asiakkaalle hyvin henkilökohtainen, koska hän kertoo omista yksityisistä ja arkaluonteisistakin asioistaan. Erään haastatellun mukaan tälle vuorovaikutuksen tasolle päästäkseen asiakkaan ja työntekijän on hyväksyttävä toisensa juuri sellaisena kuin he on.

Asiakkaalle tulee luovia menetelmiä käytettäessä tunne työntekijän aidosta kiinnostuksesta, kun työntekijä esimerkiksi lukee asiakkaan tekstejä tai katselee ja kommentoi asiakkaan ottamia valokuvia. Vuorovaikutus voi silloin muodostua kokonaisvaltaiseksi asiakkaan huomioimiseksi, eikä keskityä pelkästään epäonnistumisiin.

”Mulle tuli näistä molemmista tyypeistä semmoinen käsitys, - - mä osoitin aitoa kiinnostusta eli lukemalla toisen tekstiä, pyytämällä toista ottamaan valokuvia. Se syventää asiakkuussuhdetta. Et se ei ollut sellaista, et mitä kuuluu, onks kaikki hyvin. [Työntekijä] oikeesti aidosti osoittanut kiinnostuksensa, ja niinku se sano tää [kirjoittajamies] et ei hän oo kovin monelle antanut niitä tekstejä - -.” (H6)

Asiakkaat voivat tavallaan vahingossa puhua enemmän kuin alun perin olikaan tarkoitus. Haastatellut kertoivat, kun yhdessä tehdään, puhetta alkaa vain tulla. Varsinkin, jos asiakkaan kanssa työskennellään kahdestaan, keskustelu on luontevaa. Useat haastateltavat kertoivat iloitsevansa asiakkaista, jotka vapautuvat ja uskaltavat puhua asioistaan.

” - - oon tyytyväinen, ku ne on hänelle isoja asioita. Mä oon iloinen siitä, että hän haluaa kertoa niistä.” (H3)

” - - siinä ohessahan tehdään luovia töitä. Sit saa kertoakin koto-oloista ja vaikeuksista ja päihteistä ja ikävästä ja lapsista. Luovan työn tekemisessä pystyy samalla keskustelemaan.” (H5)

Suurin osa haastatelluista koki luovan menetelmän rentouttavan ja vapauttavan ilmapiiriä. Tällainen ilmapiiri luo mahdollisuuksia aidolle vuorovaikutukselle, kuten kolme seuraava haastattelulainaus vahvistavat.

”Siinä on jonkun äärellä niin intensiivisesti, et sen [kommunikoinnin] ei tarvi olla niin rajattu.” (H7)

” - - myöskin siinä sellaisella, että kaikki ei ole mukavuusalueellaan. Tavallaan mä uskon, et mä uskon, se vaikuttaa niin, että se rentouttaa sitä ilmapiiriä monella lailla ja sit siinä tulee semmoinen yhteisen tekemisen meininki. Jotenkin se asia tempaa mukaansa, niin kuin luovat asiat tekevät. Herää joku semmonen inspiraatio ja tulee sellainen flow - tila parhaillaan.” (H7)

”Nyt ku tätä oikein miettii, niin tää on tärkeimpiä asioita tää hyvä fiilis, hyvä ilmapiiri, jos ei sitä ole, niin kyllä se aika suppuun menee se homma, jos vähän käämällä yritetään, niin ei se kyllä onnistu.” (H3)

Haastateltavat kokivat vuorovaikutuksen olevan myös helpompaa luovien menetelmien yhteydessä. Vaikeidenkin asioiden käsittely saattoi lähteä käyntiin esimerkiksi väreistä tai pensselin suunnasta.

”Kyl se varmaan on jollakin tavalla kevyempää. Et mun mielestä, en tarkoita kevyitä asioita vaan helpompaa ja se voi lähteä jostakin, mistä tahansa mitä näet, niin se voi lähteä se asian käsittely siitä. - - Hän [asiakas] puhuu pensselin välityksellä.” (H4)

”[Vuorovaikutus] tulee sivutuotteena ja se on äärimmäisen tärkeä!” (H2)

Yhden kokemuksen mukaan vuorovaikutuksen laatu riippuu siitä missä vaiheessa asiakkuus on. Jos asiakas on ennestään tuttu, vuorovaikutus on jo sujuvaa. Hänen mielestään luovat menetelmät voisivat sopia erityisesti asiakassuhteen alkuun, koska ne madaltavat kynnystä tutustua.

”No silläkin on varmaan iso merkitys, missä vaiheessa se asiakkuus on? Et onko jo kuinka tuttu ja tunnistaa jo katseesta, mitä toinen ajattelee. Ja mitkä kognitiiviset taidot on? - - Se olis eri asia, jos sen [luovat menetelmät] aloittais asiakkuuden alussa. Et tutustutaan toisiimme, esimerkiksi tehdään molemmat biisilistat’ eli mitkä on lempibiisejä.” (H1)

Aineiston mukaan asioiden käsittely luovien menetelmien avulla etenee pikkuhiljaa, asiakkaan tahtiin. Asiakas voi keskittyä tekemiseen ja asiakkaalle tärkeät asiat tulevat esiin eri

kommunikoinnin tasolla kuin kysymys-vastaus-asetelmalla. Haastatellut toivat esiin nimenomaan asiakas-työntekijäsuhteen syvenemisen. Pelkän luovan toiminnan kautta työntekijä voi myös tehdä vääriä johtopäätöksiä, mutta siinä kohtaa puhuminen ja asiakkaan mielipiteiden ja ajatusten kartoittaminen ovatkin avainasemassa.

”Jotkut haluaa keskittyä tekemiseen, mut ko se asia tulee tavallaan toista kautta. Et se ei oo sitä, että mä kysyn ja sä vastaat. Niin, kun siihen tulee se tekeminen, ne tulee sitten ne eri tasot siinä. Kommunikoinnista, niin kyllähän se on semmoinen, et musta tuntuu et siinä sellaiset suojamuurit putoo tietyllä lailla.” (H7)

”Vuorovaikutus on ihan ykkönen, se on se juttu.” (H5)

Haastatteluissa useampi työntekijä toi esiin työntekijän oman osallistumisen luovaan toimintaan. Edellä olen jo kertonut, kuinka tärkeää työntekijän oma innostuneisuus on, mutta myös työntekijän osallistuminen luovaan tekemiseen on merkityksellistä. Työntekijä voi antaa jotain myös itsestään, kuten seuraavissa kolmessa haastatteluotteessa kerrotaan.

”Työntekijä uskaltaa sanoo, et okei tää on mun epä mukavuus aluetta, mutta heittäydytään nyt yhdessä siihen” (H1)

”Kyllä mä näen et se, ite ainakin toimin sillä tavalla, että sillä on hirveen paljon merkitystä, sillä omalla heittäytymisellä ja jotenkin, että laittaa itsensä peliin. - - Ei se työntekijän rooli minnekään häviä, mutta siinä on niinku piirun verran enemmän jotain sellaista yhteistä.” (H7)

”Mä itte tykkään räplätä, niin mä huomaan, että tota tulee sellainen vapaampi ilmapiiri, tulee tosi paljon kaikkee - - tossa niinku huomaa, ajatuksen aukeemista - - Siinä jotenkin poistuu jotain semmoisia, sitä on semmoinen vapaampi ilmapiiri. Mä just koen itsekin, et tulee paljon enemmän puhuttua tossa ja tietysti vielä enemmän, ku ollaan kaksistaan. Kyl se niinku vaikuttaa.” (H3)

Haastatelluista kaikki olivat sitä mieltä, että aikovat jatkaa luovien menetelmien käyttöä rikosseuraamustyössä. Yksi työntekijä kiteytti asian näin:

”Tää on mun elämää ja tätä mä teen loppuun asti.” (H5)

Osalla luovuus nivoutuu luontevasti työtehtäviin ja osa haluaa aktiivisesti tarjota luovien menetelmien mahdollisuuksia asiakkaille. Haastatteluissa ilmeni, että nykypäivänä esimerkiksi vuoropuhelua voidaan joutua harjoittelemaan.

"Nää on loppujen lopuksi perusasioita, nää on niin perusjuttuja. Silloin, kun ihmiset oli vielä ihmisiä ja teki fyysistä luovaa työtä, niin sehän sosiaalisuus tuli. Se tuli niinku pakosta se paine, et ne joutu niin ku keskustelemaan keskenään. Nykypäivänä se [vuorovaikutus] on katkottu ja [työt] tehdään koneessa tai koneella." (H2)

Jotkut haastatelluista pitivät tärkeänä sitä, että pystyy myös itse uskottavasti osallistumaan luovaan toimintaan. Toiset työntekijät taas aikovat jatkossakin avoimesti kokeilla eri asioita, eivätkä mieti mahdollista omaa epäonnistumista, kuten seuraavassa otteessa näkyy.

"Jos mokaa ei maailmanloppu." (H1)

Luovien menetelmien etu oli haastattelujen perusteella myös jo aiemmin mainitut kommunikointi vaikeudet, kuten puutteet suomen kielen taidoissa tai sulkeutunut, ujo asiakas. Kun yhdessä pohditaan esimerkiksi valokuvissa esiintyvää tilannetta, puheen alkuun pääseminen helpottuu ja yhteinen ymmärrys lisääntyy.

" - - tohon Liikenneturva -ohjelmaanhan tuli se valokuvaustehtävä. Kyllä yhenkin, joka oli rekrytoitu liikenneturvaan, tällainen [ulkomaalaistaustainen], niin ei olis tullu kans yhtään mitään niistä tehtävistä ilman sitä valokuvaosuutta, että olisi ollut vaikea lukea hänelle niitä [tapausesimerkkejä]. Mä luulen et nää luovat menetelmät olisi just hyvä markkinointikohde just silloin, kun on vähän kielivaikeuksia." (H6)

"Kaikkiin töihin pitäisi saada tällainen luovuus mukaan, vaikka se olis sitä leipomista." (H5)

5.4 Luovat menetelmät asiakkaan muutosprosessissa

Aineiston mukaan luovilla menetelmillä on monia myönteisiä vaikutuksia asiakkaan elämään: itsetunnon vahvistuminen, ymmärryksen lisääntyminen omasta itsestä, ajattelun ja käyttäytymisen muutos sekä ryhmätyötaidot. Sitä, mitä näillä vaikutuksilla tarkoitettiin, kuvataan tässä luvussa.

Luovat menetelmät olivat lisänneet asiakkaiden omaa ymmärrystä itsestä ja esimerkiksi myönteisempää suhtautumista ja empaattista asennetta itseään kohtaan. Itsetunnon vahvistuminen tuli esiin monissa haastatteluissa. Siihen vaikutti muun muassa onnistumisen kokemukset. Eräs haastateltava kuvasi asiakkaansa saaneen hyväksyntää ja sitä kautta saattaneensa jonkun tehtävän valmiiksi asti, minkä asiakas oli kertonut olevan harvinaista

hänen elämässään. Itsetunnon myötä lisääntyi uskallus kokeilla erilaisia asioita ja löytää uusia mielenkiinnon kohteita. Seuraavissa viidessä haastattelulainauksessa työntekijät ottavat kantaa asiakkaan itsetunnon kehittämiseen.

"Tää musiikkikaveri, niin hänellä se on ollut enemmänkin semmoinen, et se on, kun on vähän heikompi itsetunto, nii se on ehkä vahvistanut sitä, että hän on uskaltanut tuottaa ja tuoda niitä niinku ihmisille kuulluksi omia biisejään ja sitä kautta saanut vahvistusta. - - Hänen kansaan käydään myös sanallisesti. Hän on saanut valmiuksia siihen." (H1)

"Kaikista tärkein juttu on se, että löytää ittestään niitä, tää [asiakas] löytää ittestään niitä eri puolia." (H2)

"Sit just se, että kokeilee semmoisia asioita mitä ei oo tehny - - Sitku täällä voi niinku vapain mielin kokeilla eli me ei ruveta arvostelemaan heti, et 'eihän tosta tuu yhtään mitään!'. Ja sitku [asiakas] sitä rupee kokeilemaan, niin löytää niitä uusia piirteitä." (H3)

"Haukkuminen on hirveintä, mitä omasta kouluajastani tiedän, jokaisessa on jotain hyvää. - - Saa sille ihmiselle jonkinlaista itsetuntoa. Näkee, että pärjää tässä asiassa ja osaa hoitaa niin se on joka asiassa tärkeä." (H5)

" - - Luovat menetelmät tuo hirveen hyvin esiin niitä semmoisia vahvuuksia ja voimavaroja ja just sitä, et mikä kannattelee ja kantaa. Ja mitä kautta pystyy, mikä saa jaksamaan, ja miten jaksaa ja jotenkin myös sitä, että jos löytää itestään jotain semmoisia uusia juttuja." (H7)

Vuorovaikutus nähtiin haastatteluissa useilla tavoilla edesauttavan asiakkaan muutosprosessia. Luovien menetelmien etu on siinä, että vuorovaikutus lähtee käyntiin helposti ja yhdessä tekeminen rikkoo vuorovaikutustilanteen kaavamaisuuden. Tekemällä yhdessä asiakkaat saavat mallia itseilmaisuuksiin konkreettisella tasolla ja kokemusta voi hyödyntää tulevaisuudessa eri vuorovaikutustilanteissa. Työntekijät toivat jatkumoa esiin seuraavasti:

" - - Tää tekeminen on hyvä avain siihen, että päästään sosiaalisen vuorovaikutuksen alkuun. - - kun tehdään jotain käsillä tai päällä tai molemmilla, niin pikkuhiljaa siihen voidaan heittää sekaan et: 'Mitä mieltä sä yleensä oot?' - - Se [keskustelu] tulee vahingossa eli se tapahtuu se ihmiseksi kasvaminen ja muuttuminen tapahtuu sillai huomaamatta sen tekemisen lomassa." (H2)

" - - ku meillä on tää vuorovaikutus, niin se jatkuu sille vaimolle. Tää [koru] on hänelle tehty, tässä on tarkoitus. - - " (H5)

"Mä uskon, että se [asiakas] oppi jotain siitä vuorovaikutuksesta, ja sitten siitä asioiden käsittelystä ja puheeksi ottamisesta ja tämmöisestä. Ja sit, että kun alussahan se täysin kielsi sen [rikoksen] ja siinä oli paljon ikäviä asioita - - ku tehtiin selväksi se, että pysytellään tässä tuomiossa ja nyt käsitellään esimerkiksi rakkausteemaa ja uusintarikollisuusriskiä, kun hänellä oli uusi tyttöystävä. Minkälainen on parisuhde tai rakkaus? Yritin saada hänet näkemään sen, et jotain on mennyt tossa [aiemmin] pieleen ja jotain on tapahtunut, miksi hänet tuomitaan, mutta mitä tulevaisuudessa." (H6)

Haastateltavat toivat esiin, miten omien kykyjensä ja ominaisuuksien ymmärtäminen auttaa jatkossa kohtaamaan erilaisia, vaikeitakin tilanteita. Toisten kanssa kommunikointi paranee, kun asiakas oppii tuntemaan itsensä ja pystyy ilmaisemaan, miltä hänestä tuntuu ja kuinka hän asioita kokee. Vaikeat tilanteet tai tapahtumat, ilot, surut ja muut tunteet tulevat jaetuksi.

"Tosi paljon etua siis, et ku tajuaa sen oman itsensä monipuolisuuden. Et tajuu niinku omat kykynsä ja 'minussa' löytyy semmoisia luovuuden piirteitä. Mun mielestä se on jatkoa ajatellen, et sitten myöhemminkin uskaltaa ja tajuaa minkälainen on. Itse oman itsensä opiskelemista ja uusien piirteiden löytämistä. Ihan äärettömän tärkeä ja mun mielestä [tämän toimipisteen] yksi isoja juttuja, niinku ite nään sillai, et ne oppii luottaan itteensä ja tajuaa, et ne pystyy rytmittään päivää ja ottamaan vastuta ja käymään töissä, olemaan luovia. - - " (H3)

"Sellaisissa perusasioita vaan; toisten huomioon ottaminen, jälkien siivoamista. Ihan tämmöisistä lähdetään liikkeelle. Pitää herätä töihin ja käydä töissä, ihan perusasioita. Ottaa toiset huomioon, vaikkei kaikista tykkääkään. Se ei ookaan mikään ittestään selvä [asia]." (H5)

"- - Ylipäättään asiakkaille on kauheen tuttua, että tuntuu kurjalta. Nimenomaan, kun sen tunnepuolen saa sinne mukaan; on se sitten maalaamista tai soittamista tai musiikin kuuntelemista tai tekemistä tai runojen lausumista tai jotain tanssimista tai mitä tahansa, et jotenkin, niin että siitä tulee semmoisia toisenlaisia tunnekokemuksia." (H7)

Haastatellut kertoivat yhdeksi luovien menetelmien eduksi sen ymmärtämisen, ettei ole yhtä ainoata tapaa toimia vaan on erilaisia vaihtoehtoja ja ihminen itse päättää, minkä ratkaisun valitsee. Tämän ymmärtämisestä on asiakkaille hyötyä myös tulevaisuudessa, arkipäiväisissä asioissa. Toisin tekemisestä haastatellut kertovat näin:

"Tehtiin siis yön yli kestäviä retkiä - - muullakin tapaa voi töitä tehdä kuin sillä perinteisellä menetelmällä." (H4)

"Niin, jos se näyttää siltä, se ei maistu tämä homma ja, että tämä homma ei onnistu, niin hyvin nopeasti pistää sitä luovuutta, että mitenkähän, jos tehtäisiin se tälleen, jos sä meetkin pihalle hiomaan, ota se kaappi ulos aurinkoon ja hio sitä siinä." (H2)

Luovien menetelmien avulla on haastateltujen mukaan ollut vaikutusta asiakkaiden ajatteluun ja käyttäytymiseen. Yleensäkin haastatteluissa tuotiin esiin asioiden käsittelyn taidon kehittymistä. Asiakas oppii luovan menetelmän yhteydessä kuin huomaamatta, että asioita kannattaa käsitellä eikä säilyttää sisällään.

"- - joku vaikee tilanne tai tapahtuma tai asia, mielipide tai tunne, ihmissuhde tai mikä tahansa, niin jotenkin niinku se, että kun sen pystyy jakamaan niin se jo tuottaa niitä uusia näkökulmia ja jos sitten vielä työstetään muutenkin kuin kognitiivisella tasolla, niin kyllä mä uskon, et se [luova menetelmä] vaikuttaa ja se rauhoittaa. - - " (H7)

"Mun mielestä kasvattaa ihan hirveesti sen onko se nyt sitten sen ihmisen itsetuntoa, luonnetta ja uskallusta omasta itsestä. Kaikkea tällaista mitä, niinku eikä tää liity pelkästään [asiakkaisiin] vaan koskettaa ihan meitä kaikkia, että tekee sellaisia asioita mitä ei olisi ikinä kuvitellut tekevänsä ja huomaa pärjäävänsä niissä. Niin sehän kasvattaa mun mielestä siihen, että uskaltaa myöhemmin kokeilla monia muita juttuja, mitä täällä ei kokeilla. - - ja jos ei koskaan missään pärjännyt ja huomaa et joku oma juttu löytyy ja siitä rupee aukeen joku. Nehän on kaikki jotain mahdollisuuksia." (H3)

"Kaikki semmoinen, mikä tulee yhdessä jaetuksi, ei jää yksin kannettavaksi." (H7)

"- - ilman sen [luovan] menetelmän käyttöä molemmat olisivat olleet sen koeajan päättymisen saakka tai sen valvonta-ajan päättymiseen saakka, käyneet täällä kerran kuukaudessa toteamassa olevansa syytön ja prosessi olisi vaan junnannut paikallaan. Mut sitku tehtiin sopimus siitä, että käydään tällaisella menetelmällä, et päästään siitä yli, että on tuomittu jostain ja tuomion pituus on sellainen, että siitä seuraa jotain [ehdonalaisen vapauden valvonta] ja jotta voidaan edetä taas niinku sen mukaan, että tätä valvontaa voidaan lakkauttaa. - - ja sit saatiin niinku käytyä ne läpi sillä tavalla. Et eihän se mitään muuta et ihmiset kokee olevansa syyttömiä tai sitä epäoikeudenmukaisuutta [tunnetta], mutta päästään ainakin eteen päin, niitten asioiden kanssa, jotenkin käsiteltyä [rikosta]." (H6)

Muutosta on tapahtunut luovien menetelmien avulla myös siinä, että asiakkaat ovat oppineet sanottamaan ajatuksiaan ja tunteitaan sujuvammin. Kun asiakkaat esimerkiksi tarkastelevat valokuvia tai kuuntelevat musiikkia, he pystyvät tunnistamaan yhtäläisyyksiä ja erilaisuuksia

omiin ajatuksiinsa, tunteisiinsa ja mielipiteisiinsä. Tätä kautta asiakkaat voivat rakentaa omaa identiteettiään.

”Hän pysty alkaan sanottaan asioita [musiikin kautta].” (H1)

Yksi haastateltava toi esiin, etteivät kaikki ihmiset ole todellakaan sosiaalisia, mutta olisi tärkeää oppia ilmaisemaan omia asioita, että pystyy sitten jatkossakin niitä hoitamaan. Asioiden puheeksi ottamisen tärkeys, nimenomaan asiakkaan puolelta, tuli myös esiin tulevaisuuden kantavana voimana.

” - - Eikä pelkää sosiaalista tilannetta. Ihmiset on erilaisia. Ei kaikki oo yltiö sosiaalisia eikä tarttekaan olla, muta ettei ne pelkää sitä sanoo, että ’mua ei kiinnosta keskustella sun kanssa. Mä oon tällainen hiljainen.’” (H2)

Erään haastatellun mielestä luovien menetelmien hyödyntäminen antaa mahdollisuuden leikkimieliselle arvostelulle eli kun puhutaan esimerkiksi piirustuksesta, arvostelu kohdistuu siihen eikä ihmiseen. Tässä kohtaa asiakkaan ja työntekijän roolit voivat myös vaihtua ja asiakas voi arvostella työntekijän tekemää työtä.

”Ehkä siinä on sellainen vapaa alue myöskin tota, kun tehdään yhdessä jotain, niin semmoiselle vähä niinku leikkimieliselle arvostelulle. Et siinä on asiakkaankin mahdollisuus sanoa: ’Mitä sä ny tommosen teit?’. Et asetelma muuttuu sillä tavalla, sosiaalisesta mallintamisesta palautteen vastaanottoon.” (H7)

Luovissa menetelmissä haastateltavat ovat huomanneet luottamuksellisen suhteen syntymisen, mikä on vaikeaa tämän asiakaskunnan kanssa. Heillä ei yleensä ole viranomaisista paljoa hyvää sanottavaa. Luottamuksen kautta asiakkaaseen saadaan erilainen yhteys, joka mahdollistaa yhteiskunnallisestikin merkittävän jatkumon syntymisen, kuten seuraavan lainauksen työntekijä pohtii.

”Mut sitten laajemminkin, et se ihminen saadaan kiinnitettyä johonkin työhön tai johonkin tekemiseen. - -” (H2)

Luovien menetelmien käytöllä voidaan myös päästä käsittelemään rikosta sellaisessa tilanteessa, jossa asiakas kieltää syyllistyneensä rikokseen ja vakuuttaa syyttömyyttään. Haastatteluissa tuli ilmi kaksi esimerkkiä tällaisesta tilanteesta, joissa luovan menetelmän avulla päästiin yli syyttömyyden kynnyksestä. Ensimmäisessä tapauksessa haastateltu sai

selville, että asiakas harrastaa valokuvausta. Työntekijä ehdotti asiakkaalle valokuvien käyttöä rikokseen liittyvien teemojen käsittelyssä. Asiakas sai etukäteen valokuvauksen aiheet, jotka oli johdettu yhdessä asetetuista tavoitteista. Tapaamisessa näistä valokuvista keskusteltiin ja saatiin avattua asiakkaan elämälle tärkeitä teemoja.

Toisessa tapauksessa asiakas oli jo aiemmin alkanut kirjoittaa rikoksesta, joten työntekijä etsi tavoitteisiin sopivia tekstipätkiä asiakkaan kirjoituksista ja niistä sitten keskusteltiin tapaamisilla. Luovien menetelmien avulla päästiin siis käsittelemään asioita, jotka normaalikeskustelussa tyssäsivät aina syyttömyyden muuriin. Asioiden käsittelyn oppiminen helpottaa elämässä eteenpäin pääsemistä ja henkilökohtaista kasvua. Haastatteluissa tuli esiin muitakin tapauksia, joissa valvonta-asiakkuus pystyttiin lakkauttamaan aikaisemmin, koska tavoitteiden mukaiset asiat saatiin käytyä läpi.

”No sen [asiakkaan] osalta se päätty siihen, että hänen valvonta saatiin lakkautettua.” (H1)

Luovia menetelmiä käytetään aineiston mukaan myös ryhmissä. Se tarjoaa asiakkaille mahdollisuuden opetella ryhmätyötä, kuten kuuntelemaan toisten mielipiteitä ja tekemään kompromisseja. Ryhmähenki vaikuttaa myös luovan menetelmän lopputulokseen.

”Niinku sanoin, nyt on hyvä porukka. Jos on miinusmerkkinen johtaja, niin kukaan ei halua mitään työpäivän jälkeen vaan äkkiä sitten pois. Jos saadaan hyvä yhteishenki pelittää, niin se vaikuttaa kaikkeen vapaaseen tekemiseen.” (H3)

6 Johtopäätökset ja pohdinta

6.1. Johtopäätökset

Tutkielmani tavoitteena oli selvittää, miten luovat menetelmät työntekijöiden mukaan vaikuttivat asiakkaan henkilökohtaiseen muutosprosessiin ja miten työntekijät ovat kokeneet luovien menetelmien vaikuttavan omaan työskentelyyn asiakkaiden kanssa. Työntekijöiltä saamieni vastausten perusteella luovat menetelmät täydentävät hyvin niin RISE:n työtoimintaa kuin yksilötasolla tapahtuvaa asiakas- ja ohjelmatyötä. Työntekijät kokivat asiakkaiden kanssa työskentelyn saavuttavan luottamuksellisen ja vapaamman kommunikoinnin tason käytettäessä luovia menetelmiä.

Haastateltujen käsitys luovien menetelmien vaikutuksista asiakkaan henkilökohtaiseen muutosprosessiin kiteytyi kahteen pääteemaan: asiakkaiden vuorovaikutustaitojen kehittymiseen ja itsetunnon vahvistumiseen. Mielestäni Deborah Appelmanin (2013, 24–30) näkemys asiakkaan ihmisarvon huomioimisesta tuli tutkielman tuloksissa hyvin esiin. Työntekijät eivät tyrkyttäneet luovia menetelmiä asiakkaille vaan he arvioivat ja huomioivat ansiokkaasti tilanteita, joissa voisi luovaa menetelmää käyttää, tai sysäys luovan menetelmän käyttöön tuli asiakkaalta.

Tutkielmani tuloksena syntyi käsitys siitä, että luovat menetelmät mahdollistavat luottamuksen synnyn asiakkaan ja työntekijän välille ja vapauttavat muutenkin ilmapiiriä. Luottamuksellisessa ja vapautuneessa ilmapiirissä asiakkaat kertovat elämänsä eri osa-alueista, niin suruista kuin iloista, kaipauksesta ja onnistumisistakin. Asiakkailla ei välttämättä ole ollut minkäänlaista mallia rakentavasta vuorovaikutuksesta tai ylipäättään kuulluksi tulemisesta. Kokemus aidosta vuorovaikutuksesta antaa varmuutta kohdata toisia ihmisiä myös jatkossa, niin virallisissa kuin epävirallisissa yhteyksissä. Hartley ja Payne (2008, 16) toivatkin esiin luovan taiteen antavan mahdollisuuden asiakkaan henkilökohtaiseen kohtaamiseen ja se voi myös lisätä vuorovaikutusta ja voimaannuttaa häntä.

Luottamus ja vapautuneempi ilmapiiri johtivat tulosten mukaan relationaaliseen vuorovaikutussuhteeseen. Relationaalisuus tulee esiin luottamuksellisena vuorovaikutuksena, jossa työntekijä ja asiakas voivat jakaa omia tuntemuksiaan ja mielipiteitään. Työntekijän tulee

kumminkin huomioida työturvallisuus, joten omien henkilökohtaisten tietojen kertominen ei ole suotavaa. Relationaalisuudessa myös sanaton viestintä ja esimerkiksi asiakkaan tuottamien tekstien lukeminen ovat osa vuorovaikutusta. Asiakkaan tekstien lukemista ja kommentointia oli käytetty työskentelymuotona RISE:lla. Kerrotuissa tapauksissa se oli johtanut esimerkiksi rikoskeskustelujen läpikäymiseen ja sitä kautta yhdyskuntaseuraamuksien lakkauttamisen mahdollistamiseen. Kenneth Gergen (2009) ja Donna Schultheiss (2003) kuvaavat relationaalisuudessa työntekijän roolia siten, että tämä antaa jotakin itsestäänkin, esimerkiksi kertomalla henkilökohtaisen mielipiteen tai harkitun tiedon itsestään.

Haastateltavien näkemykset luovien menetelmien käytöstä olivat pääsääntöisesti positiivisia. Eräs työntekijä mainitsi epäonnistumiseksi sen, että yksi asiakas ryhmästä oli jättänyt luovan menetelmän tekemisen kesken ja oli ollut tehtävästä erittäin tuohtunut. Mielestäni epäonnistumisen sijasta asiakas on voinut kokea kyseisen aiheen liian araksi tai rankaksi, ettei hän ollut valmis osallistumaan menetelmään, sillä kyseisellä kerralla. Toinen haastateltu vahvisti käsitystäni, kun hän kertoi asiakkaan jättäneen luovan menetelmän kesken, mutta se avasi kuitenkin tien keskustelluille vaikeista aiheista.

Luovilla menetelmillä oli haastattelujen pohjalta merkittävä tehtävä tilanteissa, joissa yhteistä kieltä ei ollut tai se oli puutteellista. Haastatteluissa tuli esiin, että luovaa menetelmää on käytetty esimerkiksi ohjelmatyössä, valokuvien kautta rattijuopumusrikoksesta keskusteltaessa. Luovan menetelmän kautta asiakkaat pystyvät ilmaisemaan itseään paljon vivahteikkaammin kuin pelkästään puhumalla, varsinkin, jos kielitaito on puutteellinen. Hartley ja Payne (2008, 17) ovat huomioineet luovuuden merkityksen vuorovaikutuksen helpottajana silloin, kun työntekijällä ja asiakkaalla on kielivaikeuksia.

Tulokset osoittavat, että liikkeiden ja kehollisuuden avulla RISE:n asiakkaat ovat voineet tutustua itseensä ja saada ilmaistua asioita ja tunteita. Vilén tutkimusryhmineen (2008, 329-331) on tutkinut liikunnan käyttämistä vuorovaikutuksen kehittäjänä ja huomannut sen hyödyt. Liikunta, samoin kuin arjen taidot tai luonnossa liikkuminen, tulivat esiin monissa haastatteluissa. Tämä herättää käsityksen siitä, että asiakastyöskentelyssä on tärkeää huomioida tavallisia asioita ja olla asiakkaalle läsnä kaikissa tilanteissa. Itselle arkipäiväiset asiat voivat olla asiakkaalle tärkeitä tai jopa vieraita.

Tulosten mukaan itsetunnon tukeminen on rikosseuraamustyön lähtökohta. Luovien menetelmien avulla asiakkaiden oli mahdollisuus kokea onnistumisia ja sitä, että joku asia tulee valmiiksi. Itsetuntoa kehitti myös esimerkiksi jonkin tuotteen valmistaminen ja sen antaminen lahjaksi tai myyntiin. Se antoi merkitystä asiakkaan omalle työlle. Itsetunnon vahvistaminen on Crowleyn ja Rabothamin (2012) mukaan arvokas asia asiakkaalle. Heidän mielestään henkilökohtaiset saavutukset auttavat parhaiten itsetunnon kehittämisessä.

Tulokset kertovat, että luovien menetelmien käyttö rikastuttaa asiakas-työntekijäsuhteen vuorovaikutusta. RISE koetaan usein byrokraattisena virastona, ja asiakkuus liittyy aina jonkin rangaistuksen suorittamiseen. Monelle asiakkaalle saattaa olla yllätyksellistä se, että asioita voi ilmaista ja käsitellä vaihtoehtoisesti luovien menetelmien kautta. Rikosseuraamusalan instituutionaalisten tehtävien määräävyys tulee hyvin esiin Minna-Kaisa Järvisen (2015, 33) tutkimuksessa rikosseuraamusalan asiakas-työntekijäsuhteesta. Luovien menetelmien käyttö voi murtaa työhön liittyvää jähmeyttä ja tuoda inhimillisyyttä paikkaan, jossa sitä ei yleensä odoteta.

Useammat haastatellut painottivat olemaan herkkänä asiakkaan tarpeille. Tutkielmani mukaan yksilöllisyys, ennakkoluulottomuus ja ohjaajan läsnäolo olivat tärkeitä työkaluja ja niihin pystyttiin luovien menetelmien kautta hyvin panostamaan. Itselleni haastatteluista välittyi myös asiakkaasta välittäminen ja asiakkaan kunnioittaminen.

6.2 Ajatuksia luovien menetelmien sovellusmahdollisuuksista

Tutkielman tuloksia voi hyödyntää Rikosseuraamuslaitoksen ohjelmatyötä ja toiminnallisia menetelmiä suunniteltaessa. Luovien menetelmien lisääminen, ja esimerkiksi liittäminen jo olemassa oleviin työmenetelmiin, antaisi yhä useammalla asiakkaalle mahdollisuuden ilmaista itseään ja sitä kautta tulla kuulluiksi. Asioiden ilmaiseminen luovasti helpottaa muun muassa vaikeiden rikosasioiden, sosiaalisten suhteiden tai elämän kriisien käsittelyä. Siten luovien menetelmien avulla myös henkilökohtainen muutosprosessi voisi käynnistyä. Myös luovia menetelmiä käyttävien työntekijöiden tukeminen organisaatiossa ja heidän oman työn arvostuksensa voisivat vähentää asiakkaiden passiivista ajankäyttöä ja lisätä heidän valmiuttaan muutokseen.

Tulokset kannustavat käyttämään luovia menetelmiä rikosseuraamustyön arkipäivän kohtaamisissa. Henkilöstön on tärkeä tutustua omiin vahvuuksiinsa ja suhtautua avoimesti luoviin menetelmiin ja niiden kokeilemiseen. Itselle tärkeästä harrastuksesta voi saada aikaan mielenkiintoisen yhteistyön asiakkaan kanssa, jos asiakkaalla on samanlainen harrastus. Vaihtoehtoisesti työntekijä voi heittäytyä asiakkaan kanssa kokeilemaan jotakin molemmille täysin uutta. Tutkielman tulosten mukaan yhteinen tekeminen lähensi ja syvensi asiakas-työntekijäsuhdetta. Se myös vahvisti luottamusta.

RISE:n olisi mielestäni tärkeä nähdä luovien menetelmien mahdollisuudet ja tukea henkilökunnan luovien menetelmien käyttämistä. Rikosseuraamuslaitoksen kurssikeskuksessa on paljon täydennyskoulutusta, mutta luovia aloja ei ole huomioitu. Työntekijöiden oma-aloitteista kouluttautumista voisi auttaa esimerkiksi apurahoilla koulutuksiin.

Jotkut luovat menetelmät tarvitsevat asianmukaiset tilat niiden toteuttamiseen. Tällaisia ovat esimerkiksi puu- ja metallityöt sekä maalaus- ja savityöt. Myös panostaminen musiikin tekemiseen vaatii niin tiloja kuin välineitäkin. Vankiloissa tilatarpeisiin on panostettu paremmin kuin yhdyskuntaseuraamustoimistossa. Kuitenkin vankiloissakin on säästösyistä jouduttu sulkemaan luovien menetelmien tiloja.

6.3 Tutkielmaprosessin ja ammatillisen kasvun pohdinta

Koin rikosseuraamustyön tutkimisen olevan itselleni selvä aihevalinta, koska haluan syventää omaa näkemystäni työstä, jota olen tehnyt lähes 11 vuotta. Luovuus on kuulunut elämäni jo lapsuudesta asti, ja siksi koin mielekkääksi yhdistää nämä kaksi aihetta. Tutkielmaprosessin aikana huomasin tutkittavan aiheen olevan niin tuttua, että sitä oli vaikea tutkia ulkopuolisena. Haastatteluissa olisi pitänyt pyytää kattavampia selityksiä kysymyksiin, eikä antautua ammatillisiin keskusteluihin, joissa ymmärsin jo puolesta sanasta, mitä toinen tarkoittaa. Tästä seurasi kuitenkin se, että jouduin pohtimaan aihettani syvällisesti osittain niukan aineiston pohjalta.

Haastatteluista jäi minulle kuitenkin tunne, että haastateltavat kokivat haastattelut tärkeiksi ehkäpä hieman työnohjauksellisiksi tilanteiksi, joissa voi kertoa vähemmän esillä olevista työn osa-alueista eli luovista menetelmistä. Monet ilmaisivat sen sanallisestikin, kuinka he eivät itse osaa arvostaa erikseen luovia menetelmiä vaan ne ovat kiinteä osa arkityötä. Pysähtyminen

pohtimaan luovien menetelmien merkityksiä antoi varmasti myös haastatelluille kannustusta jatkaa luovien menetelmien parissa ja lisäsi niiden arvostusta omassa työssä.

Tutkielman teko herätti minut kiinnittämään eri tavalla huomiota omaan työhöni ja tarkastelemaan sitä eri näkökumista. Opin etsimään perusteluita käsityksilleni ja sain huomata, että esimerkiksi luovuuden vaikutuksista ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja itsetuntoon on olemassa useita tutkimuksia. Huomasin myös, että rikosseuraamustyön ja luovuuden yhdistäminen herätti paljon mielenkiintoa niin yliopistossa kuin rikosseuraamusalallakin.

Näin jälkeen päin tutkielman tekoa tarkastellessa huomaa selkeästi sen prosessiluonteen. Tiedon ja kokemuksen lisääntyessä tutkielma saavutti vähitellen sille asetetut vaatimukset. Tärkeä osa prosessia olivat tutkielmaseminaarityöskentely ja gradun ohjaajan tuki. Tutkielman ollessa lähes valmis voin vain kiitollisuudella miettiä kulunutta ajanjaksoa ja kaikkea oppimaani. Tutkielman teko jättää jälkeensä tiedonjanon, joka patistaa ammattikirjallisuuden pariin ja jatkossakin kehittämään itseään niin ihmisenä kuin ammatillisesti.

Tutkielman teko herätti myös paljon lisäkysymyksiä. Tulevaisuudessa olisi mielenkiintoista tutkia luovia menetelmiä asiakkaiden näkökulmasta ja verrata asiakkaiden kokemuksia työntekijöiden kokemuksiin.

Kirjoittaessani pohdintaa sain sähköpostiini entiseltä asiakkaaltani viestin, jossa hän kertoi saaneensa vihdoin runokirjansa julkaistua. Hän muisti, että olin ollut hänen runoistaan kiinnostunut. Asiakas kirjoitti asiakasaikanaan jo paljon tekstejä. Lopuksi sanonkin, että luovuus kantaa vaikeidenkin aikojen yli ja haluan asiakkaan luvalla liittää tähän yhden hänen runoistaan.

LAILLA MIELIPUOLEN ONNELLISEN

Olen päässyt joskus eteenpäin,
elämässäni tullut myös alaspäin,
tiedän siis mitä voi tuoda huomisen.

On avoin maailma mulla edessäin,
karistan kaikki pirut mielestäin,
on aika lopettaa siis juominen.

Kiidän lailla mielipuolen onnellisen,
löytääkseni paikan rauhallisen.
Liidän luokses ja tuon rakkauden,
antaaksein tyhjän tilalle täydellisen,
elämän onnellisen.

Muistot meitä joskus satuttaa,
vihan tunne vain sisällä kasvaa,
antaa aina tilaa uuden luominen.

Ei koskaan tatsia saa kadottaa,
elämä on ihanaa ja antoisaa,
kuinka hyvän mielen saakaan ilon tuominen.

Kiidän lailla mielipuolen onnellisen,
löytääkseni paikan rauhallisen.
Liidän luokses ja tuon rakkauden,
antaaksein tyhjän tilalle täydellisen,
elämän onnellisen.

(Jani Takkinen, 2017)

LÄHTEET

- Appleman, Deborah (2013) Teaching in the Dark: The Promise and Pedagogy of Creative Writing in Prison. *The English Journal*, 102(4), 24–30.
- Alatalo, Tuomas (1999) *Olen ja saan sanoa*. Helsinki: WSOY.
- Berman, Anne H. & Farbring, Carl Åke (2010) *Kriminalvård i praktiken: strategier för att minska återfall i brott och missbruk*. Studentlitteratur.
- Brayford, Jo & Cowe, Francis & Deering, John (2013) *What else works? : Creative work with offenders*. New York. Willian Publishing.
- Brown, Mary (2002) *Inside art: crime, punishment and creative energies*. Winchester: Waterside Press.
- Carr, Nicola & Bauwens, Aline & Bosker, Jacqueline & Donker, Andrea & Robinson, Gwen & Sučić, Ines & Worrall, Anne (2015) Picturing probation: Exploring the utility of visual methods in comparative research. *European Journal of Probation*, 7(3), 179–200.
- Chew, Elaine (2014) Music interaction with others as conveyor of relational intent: A response to Cross (2014). *Psychology of Music*, 42(6), 826–838.
- Crowley, Michael & Rabotham, David (2012) *Behind the Lines: Creative Writing with Offenders and People at Risk*. Winchester: Waterside Press.
- Dunderfelt, Tony (2001) *Intuitio ja tunneviestintä: ihmisten välinen näkymätön yhteys*. Helsinki: Dialogia.
- Elonheimo, Henrik (2010) *Nuorisorikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu*. Turku: Painosalama Oy.
- Fricke, L. (2009) Social Rehabilitation in Prison Life - How is it Experienced in Everyday Interactions? *Kriminologische Journal*. 2009;41(3), 220–32.
- Gergen, Kenneth J. (2009) *Relational being: beyond self and community*. New York: Oxford University Press.
- Hartley, Nigel & Payne, Malcom (2008b). *The creative arts in palliative care*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Joukamaa, Matti & Aarnio, Jorma & von Gruenewaldt, Virpi & Hakamäki, Sirpa & Hypén, Kimmo & Hannu Lauerma & Tomi Lintonen & Mattila, Aino & Tyni, Sasu & Vartiainen, Heikki & Viitanen, Päivi & Wuolijoki, Terhi (2010) *Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1 /2010.
http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqMACEr8/RISE_1_2010_Rikosseuraamusasiakkaiden_terveys_tyokyky_ja_hoidontarve.pdf (viitattu 29.11.2017)
- Järvinen, Minna-Kaisa (2015) *Asiakas-työntekijäsuhde rikosseuraamusalalla: dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana*. Tampere: Suomen yliopistopaino Oy - Juvenes Print.

Karkkulainen, Marjatta & Ala-Vannesluoma, Taija & Pirhonen, Pauliina & Kastu, Riikka & Airaksinen, Raija & Laajasalo, Sanna (2015) Toimii: hoitajan opas luoviin menetelmiin. 1. p. Helsinki: Edita.

Koski-Jännes, Anja, Riittinen, Liisa & Saarnio, Pekka (2008) Kohti muutosta: motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin. Helsinki: Tammi.

Koskinen, Anna-Kaisa (2007) ”Vaihtoehtoinen tarina” Mitä on sosiaalinen muutostyö. Helsinki: Yliopistopaino.

LAKI Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta (400/2015). Annettu Helsingissä 10.4.2015.

Lavonen, Sussa (2016) Haluatko vastata vai vastauksia? Teoksessa Lehikoinen, Kai, Pässilä, Anne, Martin, Mari, & Pulkki, Maiju. Taiteilija kehittäjänä, taiteelliset interventiot työssä. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.

Löf, Leena (2017) Rikosseuraamuslaitoksen Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimiston Green care -hankkeen raportti. Email leena.lof@luukku.com

Malte-Collard, Katri & Lampo, Marjukka (2013) Voimaa taiteesta: malleja taiteen soveltamiseen hyvinvointialalla. Tampere: Tammerprint.

Mattila, Katja-Pupita (2007) Arvostava kohtaaminen: arjessa, auttamistyössä ja työyhteisössä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Moren, Stefan (1992) Förändringens gestalt: om villkoren för mänsligt bistånd. Tukholma: Norstedts Juridik AB.

Portti vapauteen a, Kylmäkosken vankila.

http://www.porttivapauteen.fi/laheiset/tapaajan_opas/kylmakosken_vankila (viitattu 26.12.2017)

Portti vapauteen b, Vilppulan vankila.

http://www.porttivapauteen.fi/laheiset/tapaajan_opas/vilppulan_vankila (viitattu 26.12.2018)

Pystynen, Leena (toim.) (2006). Marianne da Silva Prado LogoArt taiteen avulla kohti tarkoitusta. Kuusamo: Koillismaan kirjapaino Oy.

Päihdelinkki, Motivointi muutokseen.

<https://www.paihdelinkki.fi/fi/tietopankki/tyon-tueksi/alkoholineuvonnan-opas/motivointi-muutokseen> (viitattu 27.12.2017)

Raatikainen, Eija (2015) Lujita luottamusta: asiakassuhteen rakentaminen sosiaali- ja terveysalalla. Jyväskylä: PS-kustannus.

RISE (2017a) Rikosseuraamuslaitos.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos.html> (viitattu 7.3.2017)

RISE (2017b) Organisaatio.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/organisaatio.html> (viitattu 10.1.2018)

RISE (2015a) Vankeus.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/vankeus.html> (viitattu 7.3.2017)

RISE (2015b) Yhdyskuntaseuraamukset.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/yhdyskuntaseuraamukset.html> (viitattu 7.3.2017)

RISE (2017c) Arvot ja strategia.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html> (viitattu 20.9.2017)

RISE (2013) Kuntouttava toiminta – Ohjelmatyö.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-ohjelmatyo.html> (viitattu 18.10.2017)

RISE (2016a) Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2016.

http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/A7VZux0I3/2016-02_Rikosseuraamusasiakkaat_1.5.2016.pdf (viitattu 17.1.2018)

RISE (2016b) Tilinpäätös ja toimintakertomus 2015.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/julkaisut/monisteetjaraportit/rikosseuraamuslaitoksentilinpaaotosjatoimintakertomusvuodelta2015.html> (viitattu 12.10.2017)

RISE (2017d) Hankkeet.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/hankkeet.html> (viitattu 30.8.2017)

RISE (2017e) Rikosseuraamuslaitoksen solmima sopimus takaa vankiloiden taidetoiminnan.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/Tiedotteetjauutiset2017/03/rikosseuraamuslaitoksensolmimasopimustakaavankiloidentaidetoiminnan.html> (viitattu 28.12.2017)

RISE (2010) Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden ja vankien arjen taidot sekä niiden kehittäminen.

http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/6C1Q43YMx/4_2010_Yksiasiakkaiden_ja_vankien_arjen_taidot.pdf (viitattu 30.11.2017)

RISE (2017f) Tutkinnon osaamisalueet.

http://www.rskk.fi/fi/index/perustutkinto_1/Tutkinnonosaamisalueet.html (viitattu 20.9.2017)

Rogers, Carl R. (2003) The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. Teoksessa Martin Robb (toim.). Communication, relationships and care: a reader. London: Routledge, 179-193.

Schreier, Margrit (2012) Qualitative content analysis in practice. Thousand Oaks: Sage.

Schultheiss, Donna E. Palladino (2003) A relational approach to counseling: Theoretical integration and practical application. Journal of Counseling and Development: JCD, 81(3), 301–310.

Smith, David Woodruff (2016) Phenomenology. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/phenomenology/> (viitattu 30.11.2017)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Mitä Green care on?
<https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/tyohon-kuntouttava-green-care-etela-suomessa/mita-green-care-on> (viitattu 29.12.2017)

Takkinen, Jani (2017) Kaikuja kivitalon kätköistä. Tampere: Mediapinta.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002, 2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tyni, Sasu (2015) Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015.

Valtioneuvoston asetus Rikosseuraamuslaitoksesta (1108/2009). Annettu Helsingissä 17.12.2009.

Vankeuslaki (767/2005) Annettu Helsingissä 23.9.2005.

Varto, Juha (1992, 2001) Laadullisen tutkimuksen metodologia . Helsinki: Kirjayhtymä.

Vilén, Marika, Leppämäki, Päivi & Ekström, Leena (2008) Vuorovaikutuksellinen tukeminen. 3. uud. p. Helsinki: WSOY oppimateriaalit.

KUVAT ja TAULUKKO

Kuva 1. LogoArt -maalaus Juha Lavonen 2013

Kuva 2. RISE:n organisaatio

Kuva 3. Transteoreettinen muutosvaihemalli

Taulukko 1. Rikosseuraamusasiakkaat seuraamuksittain 1.5.2016

LIITTEET

Liite 1. tutkimuslupahakemus

Liite 2. haastattelurunko

Liite 3. Haastattelurunko

Kristiina Ala-Vannesluoma

Vastaanottaja x

Suoritan Tampereen yliopistossa yhteiskuntatieteen maisterin opintoja sosiaalityöstä. Vakivirkani on Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimistossa rikosseuraamustyöntekijänä.

Opinnoista on vielä jäljellä pro gradu –tutkielma, jota nyt ahkerasti teen helmikuulle jatkuvan opintovapaani aikana. Graduni aihe on *Luovat menetelmät Rikosseuraamuslaitoksella – työntekijöiden kokemuksia*.

Yliopiston tutkielmiin kuuluu aina oma tutkimusosuus. Minun tutkimukseni keskittyy siihen, millaisia kokemuksia työntekijöillä on ollut luovien menetelmien käytöstä asiakastyössä ja miten he kokevat luovien menetelmien vaikuttavan asiakkaan henkilökohtaiseen muutostyöskentelyyn. Olen rajannut tutkimusalueen Pirkanmaan rikosseuraamusalueen yksikköihin.

Pyydänkin lupaa haastatella 1-3 työntekijää Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimistosta/Kylmäkosken vankilasta/Vilppulan vankilasta.

Kokonaisuudessaan tarkoitukseni on haastatella 6-8 työntekijää. Työntekijät valikoituvat mukaan tutkimukseen siten, että pyydän haastateltavakseni sellaisia työntekijöitä, jotka ovat käyttäneet jotain luovaa menetelmää työskennellessään asiakkaan kanssa. Haastattelut olisi tarkoitus toteuttaa lokakuun lopussa 2017 sekä marraskuun 2017 aikana.

Annan mielelläni lisätietoja puhelinnumerosta xxx-xxxxxxx. Sähköpostissa liitteenä on myös tutkimuksen sisällysluettelo ja johdanto.

Mielenkiinnosta kiittäen

Kristiina Ala-Vannesluoma

Hei kollega,

suoritan Tampereen yliopistossa yhteiskuntatieteen maisterin opintoja sosiaalityöstä. Vakivirkani on Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimistossa rikosseuraamustyöntekijänä.

Opinnoista on vielä jäljellä pro gradu –tutkielma, jota nyt ahkerasti teen helmikuulle jatkuvan opintovapaani aikana. Graduni aihe on *Luovat menetelmät Rikosseuraamuslaitoksella – työntekijöiden kokemuksia*.

Minun tutkimukseni keskittyy siihen, millaisia kokemuksia työntekijöillä on ollut luovien menetelmien käytöstä asiakastyössä ja miten he kokevat luovien menetelmien vaikuttavan asiakkaan henkilökohtaiseen muutostyöskentelyyn. Olen rajannut tutkimusalueen Pirkanmaan rikosseuraamusalueen yksikköihin.

Kokonaisuudessaan tarkoitukseni on haastatella 6-8 työntekijää. Työntekijät valikoituvat mukaan tutkimukseen siten, että pyydän haastateltavakseni sellaisia työntekijöitä, jotka ovat käyttäneet jotain luovaa menetelmää työskennellessään asiakkaan kanssa. Haastattelut olisi tarkoitus toteuttaa marraskuun 2017 aikana.

Koska haastattelujen määrä on vähäinen, tulen erityisesti huomioimaan haastateltavien anonymiteetin. Haastattelut nauhoitetaan, mutta tutkimustuloksissa ei tuoda esiin yksittäisen haastateltavan tunnistetietoja tai edes sitä työskenteleekö vankilassa vai yhdyskuntaseuraamustoimistossa.

Jos edes vähänkin kiinnostuit aiheesta, älä epäröi ottaa yhteyttä minuun haastatteluajan sopimiseksi.

Ystävällisin terveisin Kristiina Ala-Vannesluoma

XXXXXXXXXXXX@XXXXXXXXXXXX

XXX-XXXXXXX

HAASTATTELURUNKO

Luovat menetelmät Rikosseuraamuslaitoksella – työntekijöiden kokemuksia

Kristiina Ala-Vannesluoma / Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta/sosiaalityö

Taustatiedot

Ikä:

Ammattinimike:

Työkokemus rikosseuraamusalalta / nykyisessä tehtävässä:

Koulutus / koulutus luovien menetelmien käytössä:

1. Mitä luovia menetelmiä olet käyttänyt Rikosseuraamuslaitoksella?
2. Millaisissa tilanteissa olet käyttänyt luovia menetelmiä? Miksi?
(Millaisissa tilanteissa luovien menetelmien käyttö on osoittautunut hyväksi ratkaisuksi?
Mitä silloin saavutettiin luovien menetelmien käytöllä? [asiakastilanne])
3. Millaisissa tilanteissa et harkitsisi luovien menetelmien käyttöä?
4. Mikä on ollut epäonnistunein tilanne, jossa olet käyttänyt luovia menetelmiä? Miksi se mielestäsi epäonnistui?
5. Miten asiakkaat suhtautuvat luoviin menetelmiin? Innostuvatko vai pitääkö houkutella mukaan? Kumpi yleensä tekee aloitteen luovan menetelmän käyttöön?
6. Millaisena näet vuorovaikutuksen luovien menetelmien yhteydessä? (Millaisia vaikutuksia omaan työskentelyyn asiakkaan kanssa?)
7. Miten mielestäsi luovat menetelmät vaikuttavat asiakkaan muutosprosessiin?
8. Haluaisitko jatkossakin käyttää luovia menetelmiä? Miksi?